

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

ТУРЧИН Тамара Миколаївна

УДК [376-056. 45: 78 (477)] (043.5)

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ
МОДЕРНІЗАЦІЇ ПОЧАТКОВОЇ
МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ**

13.00.02 – Теорія та методика музичного навчання

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України, м. Київ.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
Падалка Галина Микитівна,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Інститут мистецтв, професор кафедри художньої культури та фортепіанного виконавства.

Офіційні опоненти: академік НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор
Вашуленко Микола Самійлович,
Глухівський національний педагогічний університет імені О. Довженка, завідувач кафедри теорії та методики початкового навчання;

доктор педагогічних наук, професор
Лобова Ольга Володимирівна,
Сумський державний педагогічний університету імені А. С. Макаренка, професор кафедри педагогічної творчості та освітніх технологій;

доктор педагогічних наук, професор
Лавриненко Олександр Андрійович,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, головний науковий співробітник відділу теорії та історії педагогічної майстерності.

Захист відбудеться “13” березня 2014 року о 12 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.08 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “12” лютого 2014 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

А. В. Козир

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Істотні соціальні, економічні, культурні зміни, що характеризують нині розвиток України, зумовлюють необхідність осучаснення існуючої системи освіти. Попри суттєві зрушення, реалії освітянського життя свідчать про певні його вади, зокрема такі, як надання переваги технократичним способам мислення у навчанні, що призводить до гіпертрофованого раціоналізму світосприйманні дітей, перекося у бік становлення їх прагматичних потреб за рахунок духовних, недооцінка емоційно-естетичних важелів становлення особистості учнів.

Музична освіта, що є складовою загальної, покликана протидіяти цим негативним тенденціям. Сучасні умови розвитку суспільства, зокрема успіх музичного шоу-бізнесу в нашій країні, що сформував не лише “смаки”, але й стійке небажання дітей взагалі помічати всю сукупність мистецького багатства, накопиченого людством у ході багатомілітарної історії, з одного боку, а з іншого – об’єктивна виховна і розвивальна значущість мистецтва, – спричиняють принципово нові вимоги до музичної освіти, необхідність пошуку засобів оновлення початкової її ланки, де закладаються основи музичної культури дітей.

У пошуках гуманізації освітнього простору освіта і наука сприймаються як процес і результат творення людиною свого майбутнього у соціокультурному просторі. Саме тому постала проблема привести освітню систему в державі у відповідність до громадянських вимог і потреб людини. Конституція України, закон України “Про освіту”, Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття), Національна доктрина розвитку освіти, Державна програма “Вчитель”, Державний стандарт початкової загальної освіти вказують на необхідність перебудови освіти, яка гарантує людині гідне існування в суспільстві. У програмі художньо-естетичного виховання, автори якої конкретизують положення Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, підкреслюється, що актуальним питанням у зазначеній сфері є формування особистості дитини як унікального і неповторного творця художнього простору. Модернізація початкової загальної музичної освіти в Україні потребує впровадження у навчальний процес нових наукових підходів, ефективних форм, методів і засобів, реалізація яких зорієнтована на впровадження інновацій, які б осучаснили її, наблизили до вимог суспільства. Як зазначає О. Савченко, зміст і організація шкільного життя повинні сприяти сильній внутрішній мотивації учіння, створювати передумови для різнобічної повноцінної діяльності молодших школярів.

Аналіз наукової літератури та практичних спостережень переконує у існуванні низки суперечностей у загальній початковій музичній освіті між:

- зміною духовних та національних пріоритетів розвитку українського суспільства та їх відтворенням у змісті музичного навчання у початковій школі;
- масовим характером музичної освіти в умовах загальноосвітньої школи та потребою у реалізації завдань індивідуально-особистісного розвитку молодших школярів засобами мистецтва;

- зацікавленістю суспільства в ініціативних працівниках та недостатністю спонукання учнів загальної початкової школи до творчого самовираження у процесі музичного навчання;

- широким розповсюдженням музичного мистецтва у сучасному житті та недостатньою підготовленістю школярів до розрізнення естетично цінних його зразків і псевдохудожніх підробок;

- можливостями сучасних педагогічних засобів та застосуванням застарілих методів і форм навчання, що не повною мірою забезпечують ефективність музичної освіти у загальній початковій школі.

Подолання означених суперечностей викликає необхідність розроблення і впровадження сучасних технологій музичного навчання, спричиняє потребу оновлення його змісту.

Аналіз наукової літератури свідчить про значну кількість праць вітчизняних учених, у яких розглядались різні аспекти музично-педагогічної проблематики, зокрема, дослідження шляхів формування духовної культури учнів, втілення гуманістичних орієнтирів художнього навчання, реалізації виховного впливу мистецтва на становлення особистості (І. Бех, В. Бондар, І. Зязюн, Г. Меднікова, Н. Миропольська, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька та ін.). Проблему формування національної свідомості досліджено у роботах учених (В. Кремень, М. Боришевський, Ю. Руденко, О. Сухомлинська та ін.). Визначення теоретичних і практичних засад початкової освіти знайшли суттєвий відбиток у роботах Т. Байбари, Н. Бібік, М. Вашуленко, О. Лобової, О. Савченко, зокрема, пріоритети музичної початкової освіти окреслено в працях Л. Масол, Е. Печерської, В. Рагозіної, Л. Хлебникової та ін. Музичне навчання визначається дослідниками як складний, діалектичний процес розвитку не лише музичних, а й ширше – художньо-творчих здібностей людини. Воно активізує розвиток усього комплексу здібностей, виходячи за межі музичної діяльності, охоплюючи всі сфери психіки людини, оскільки сприйняття музики, спираючись на емоції, переживання, почуття, немов “пропускає” через себе пізнання і оцінювання явищ навколишньої дійсності.

Різні аспекти педагогічної інноватики досліджувались В. Загвязинським, Л. Ващенко, Л. Даниленко, О. Поповою та ін. Водночас проблеми інновацій у роботах учених стосуються переважно педагогічної та загальної освіти, у той час як питання оновлення музичної освіти лишилися поза увагою науковців.

Отже, вивчення стану дослідженості проблеми дає змогу стверджувати, що проблема модернізації початкової загальної музичної освіти в Україні не була об’єктом спеціального дослідження. Соціально-педагогічна значущість проблеми модернізації освіти, наявність суперечностей в існуючій системі музичної початкової загальної освіти в Україні та недостатній рівень її дослідженості зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **“Теоретико-методичні засади модернізації початкової музичної освіти в Україні”**.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація входить до плану наукових досліджень кафедри теорії та методики музичної

освіти, хорового співу і диригування Інституту мистецтв Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова і складає частину наукового напрямку “Теорія та технологія виховання і навчання в системі освіти”. Проблема: “Музична освіта, виховання та творчий розвиток учнів загальноосвітніх навчальних закладів: теорія, історія, методика”. Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 6 від 26.12.2012 р.) та Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН України (протокол № 4 від 25.09.2013 р.).

Об’єкт дослідження – початкова загальна музична освіта в Україні.

Предмет дослідження – теоретико-методичні засади модернізації початкової загальної музичної освіти в Україні.

Мета дослідження полягає у визначенні, теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці теоретико-методичних засад модернізації початкової загальної музичної освіти школярів в Україні.

Концепція дослідження. Проблема модернізації початкової загальної музичної освіти – одне із важливих завдань розвитку української школи, зумовлене потребою її подальшого удосконалення відповідно до сучасних умов розвитку суспільства.

Необхідним чинником модернізації початкової загальної музичної освіти в Україні ми вважаємо наукове обґрунтування провідного педагогічного підходу щодо її пізнання і впливу на оновлення та прогресивний розвиток. В якості такого визначено *гуманно-естетичний підхід*, який зумовлено, по-перше, зростанням людського фактору у цивілізаційних процесах, по-друге, визнанням ролі естетичного начала у формуванні особистості молодших школярів. Впровадження гуманно-естетичного підходу мотивується також необхідністю протидії негативному впливу, який справляє на розвиток дітей дедалі ширше розповсюдження у молодіжному середовищі невибагливих зразків розважального мистецтва.

Сутність гуманно-естетичного підходу до модернізації музичної освіти у початковій школі полягає у реалізації впливу музичної діяльності на особистісний розвиток учнів шляхом спонукання їх до естетичного переживання гуманістичних цінностей життя і мистецтва. Означений підхід узагальнює окремі нижчезазначені концепти в єдину систему.

Втілення гуманістичної парадигми початкової загальної музичної освіти означає орієнтацію музичного навчання на формування зрілої, духовно-моральної, творчої особистості, визнання права кожної дитини незалежно від її природних музичних здібностей на педагогічну увагу в процесі музичного навчання, постійне піклування про становлення гуманно-ціннісних установок молодших школярів щодо пізнання, виконання і творення музичних образів мистецтва, підсилення здатності учнів до рефлексивного переживання музики, спонукання до спільної музичної діяльності як засобу розвитку комунікативних якостей дітей, забезпечення переваги активної музично-творчої діяльності перед розумово-споглядальним сприйняттям художніх образів.

Забезпечення домінування національного мистецтва у змісті музичної освіти молодших школярів передбачає виховання поваги до національного мистецтва шляхом якомога ширшого впровадження української музики в систему навчання на відміну від фрагментарного її вивчення; розвитку здатності учнів до усвідомленої оцінки художніх цінностей української музики, її жанрово-стильового розмаїття, естетичної довершеності музичних інтонацій.

Актуалізацію культурологічних чинників початкової загальної музичної освіти спрямовано на забезпечення загальнокультурного розвитку учнів початкової школи в процесі музичного навчання, ознайомлення із шедеврами світової художньої культури, усвідомлення музичного мистецтва як суттєвої складової загальної культури людства.

Підвищення ефективності музичного навчання на уроках та в позакласній роботі на основі розроблення і широкого впровадження методів навчання, іманентних сутності музичного мистецтва, зорієнтоване на надання в навчально-виховному процесі переваги засобам емоційного осягнення молодшими школярами художніх образів перед раціональним їх освоєнням. Це положення вмотивоване сутністю музики як мистецтва, що порівняно з іншими його різновидами особливо глибоко відтворює внутрішній емоційний світ людини.

Надання пріоритетності інтуїтивно-образним засобам осягнення музичного мистецтва означає якнайширше спонукання учнів до творчості, центральним ядром якої виступають інтуїтивні процеси. Забезпечення переваги інтуїтивно-образних засобів осягнення музики у музичному навчанні над логічним осмисленням навчального матеріалу означає широке внесення творчого начала не тільки до елементарної композиційної діяльності дітей. У активізації процесів сприймання та оцінювання музики учнями також суттєву роль слід надавати інтуїтивним чинникам.

Підсилення ролі гедоністичного спрямування музичного навчання учнів початкової школи передбачає максимальне забезпечення естетичної насолоди учнів від процесу музичного навчання. Реалізація гедоністичної функції мистецтва має суттєво знизити роль примусу, надто критичної оцінки результатів навчання учнів, покарання з тим, щоб спонукати учнів до вільного самовиявлення в мистецтві, сприяти розкріпаченню їх художньої уяви, запобігати перевтомі.

Використання сучасних можливостей мистецької інформатизації як додаткового фактору музичного розвитку молодших школярів передбачає розширення навчально-виховних дій на основі використання інформаційних систем з метою підвищення ефективності початкового етапу музичного пізнання учнями, створення умов для розвитку і задоволення їх естетичних потреб, урізноманітнення форм практичного освоєння музичного мистецтва. Посильне залучення до ефективного застосування доступних інформаційних ресурсів має сприяти розширенню обізнаності початківців із музичними творами, забезпеченню можливості порівняння і вибору творів для слухання, активізації способів музично-творчого самовияву.

Загальна гіпотеза дослідження. Модернізація початкової загальної музичної освіти в Україні буде результативною, якщо забезпечити гуманно-естетичний підхід в усіх напрямках навчальної діяльності молодших школярів: пізнанні музики, її оцінюванні, музичній творчості.

Загальну гіпотезу конкретизовано в **часткових гіпотезах**:

1. Рівень музичної підготовки молодших школярів на сьогодні залишається недостатньо високим через обмежене врахування соціальних орієнтирів розвитку музичної освіти.

2. Зміст початкової загальної музичної освіти в Україні містить резерви її удосконалення на основі гуманізації та поглибленого вивчення творів національного мистецтва як вагової складової світової художньої культури.

3. Інновації в методиці музичного навчання мають ґрунтуватись на впровадженні методів навчання, що активізують емоційні, інтуїтивно-образні фактори процесу сприймання і виконавсько-творчого осягнення музики дітьми, підсилюють роль гедоністичної орієнтації навчально-виховного процесу, спираються на сучасні можливості мистецької інформатизації.

Відповідно до мети були поставлені такі **завдання** дослідження:

1. Дослідити генезу початкової загальної музичної освіти в Україні.
2. З'ясувати функції загальної музичної освіти у початковій школі.
3. Виявити сутність модернізаційних процесів в освіті.
4. Розробити критерії ефективності початкової загальної музичної освіти та охарактеризувати її стан.

5. Визначити та обґрунтувати концептуальні положення модернізації початкової загальної музичної освіти в Україні.

6. Розробити організаційно-методичну модель модернізації початкової загальної музичної освіти в Україні.

7. Експериментально перевірити розроблену модель модернізації початкової загальної музичної освіти в Україні.

Методологічну основу дослідження становлять провідні положення теорії пізнання щодо предметного характеру людської діяльності, ідеї гуманізму, національного самовизначення, положення естетики про сутність мистецтва як специфічної форми пізнання світу, основні положення системного підходу як одного зі способів обґрунтування модернізації змісту і організаційно-методичних засад початкової загальної музичної освіти.

Теоретичною основою дослідження є концептуальні положення про початкову загальну музичну освіту як соціально значущу педагогічну проблему, які випливають із законів України: Державної національної програми “Освіта” (Україна ХХІ століття), “Про освіту”, Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті тощо; наукові ідеї щодо реформування та модернізації освіти в Україні (В. Андрущенко, О. Глузман, О. Ляшенко, І. Зязюн, В. Кремень та ін.), особистісно-орієнтованого навчання (В. Бондар, І. Бех, С. Гончаренко, Н. Гузій, С. Подмазін та ін.), національних засад освіти (Ю. Руденко, О. Сухомлинська, В. Шульгіна та ін.), культурологічні підходи до навчання мистецтва (О. Жорнова, В. Жадько,

Н. Миропольська, Г. Меднікова, Г. Побережна, О. Шевнюк, О. Щолокова), психології мистецької діяльності (Л. Виготський, С. Науменко, В. Петрушин, Б. Теплов, П. Якобсон), методичних засад та історії музичної освіти (Б. Брилін, Н. Гуральник, О. Єременко, А. Козир, О. Михайличенко, Г. Падалка, О. Рудницька, О. Ростовський, О. Хижна, В. Черкасов, М. Черепанин та ін.), теоретико-практичні основи початкової загальної освіти (Н. Бібік, М. Вашуленко, Е. Карпова, О. Савченко та ін.), зокрема початкової музичної освіти школярів (О. Лобова, Л. Масол, Е. Печерська, Л. Хлебникова та ін.).

Методи дослідження. Для розв'язання поданих завдань використано загальнонаукові методи:

– *теоретичні*: вивчення філософської, психологічної, педагогічної літератури з проблеми дослідження; класифікація, порівняння, узагальнення даних щодо початкової загальної музичної освіти, аналіз тенденцій її розвитку; моделювання структури модернізації початкової загальної музичної освіти та системи розвитку творчої, активної людини на основі використання національного музичного мистецтва; узагальнення результатів експерименту, прогнозування можливих шляхів педагогічного керівництва процесом оновлення змісту початкового загального музичного навчання;

– *емпіричні*, що орієнтуються на безпосереднє вивчення досліджуваних явищ у реальному навчально-виховному процесі: спостереження, бесіда, опитування, порівняння – виявлення стану сформованості музичної освіченості в початковій загальній музичній освіті; педагогічний експеримент – перевірка стану досліджуваної проблеми та ефективності методичної моделі з формування музичної освіченості молодших школярів у загальноосвітніх школах; експертні оцінки, аналіз продуктів діяльності, статистичні методи оброблення даних.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що: *вперше*:

– здійснено нове вирішення проблеми модернізації початкової загальної музичної освіти в Україні на основі теоретичного обґрунтування *гуманно-естетичного підходу*, що виражає залежність між залученням учнів до естетичного переживання гуманістичних цінностей мистецтва і підвищенням ефективності їх музичного навчання та особистісного розвитку; запропоновано концептуальні ідеї щодо оновлення і осучаснення музичної освіти молодших школярів на основі втілення гуманістичної парадигми у навчання та забезпечення домінуючої ролі національного мистецтва в змісті освіти, переважного застосування методів роботи, іманентних сутності мистецтва, надання пріоритету інтуїтивно-образним засобам осягнення музичного мистецтва, актуалізації дії гедоністичних, культурологічних чинників музичного навчання та розширеного використання сучасних можливостей мистецької інформатизації;

– розроблено принципи музичного навчання у початковій школі, що спрямовують його на прогресивний розвиток шляхом досягнення взаємодії *духовного, загальнокультурного, музичного розвитку* учнів, забезпечення

єдності усвідомлюваних та неусвідомлюваних чинників музичної діяльності та *взаємодії керованого і спонтанного* музичного розвитку дітей;

– виявлено інноваційно-зорієнтовані педагогічні умови музично-освітньої діяльності (збереження індивідуальності учнів, забезпечення їх психологічної розрядки засобами мистецтва, надання пріоритетності практичним формам музичної діяльності, творче спрямування навчальної діяльності, активізація усвідомлено-оцінного сприйняття музики), визначено оновлені блоки методів (інформаційно-пояснювальний, наслідувально-репродуктивний, пошуково-творчий);

– розроблено критерії, показники та рівні сформованості музичної освіченості молодших школярів.

уточнено:

– тлумачення понять: “модернізація музичної освіти”, “музична освіченість”, “музична освіта”, “музичне навчання” та ін.;

– розуміння функцій музичної освіти в сучасній початковій школі;

подальшого розвитку дістали: методичні основи музичного навчання молодших школярів, теорія і практика впровадження індивідуально-особистісного підходу в освіті, шляхи забезпечення цілісності й системності навчально-виховного процесу, пізнання історичних витоків початкової загальної музичної освіти в Україні, методи дослідження ефективності модернізаційних процесів у музичній освіті.

На захист виносяться:

1. Гуманно-естетичний підхід, який виступає концептуальною основою модернізації початкової загальної музичної освіти в Україні, теоретично обґрунтовуючи необхідність залучення учнів до естетичного переживання гуманістичних цінностей мистецтва у процесі музичної діяльності як провідного чинника розвитку їх музичної освіченості.

2. Система ідей щодо модернізації початкової загальної музичної освіти в Україні, яка включає визнання необхідності втілення гуманістичної парадигми, забезпечення домінування національної музики у змісті освіти, актуалізацію культурологічних чинників музичного навчання, надання пріоритетності емоційно-зорієнтованим та інтуїтивно-образним способам пізнання музики молодшими школярами, підсилення ролі гедоністичного спрямування та розширене застосування інформаційних засобів у музичному навчанні.

3. Розроблена на засадах гуманно-естетичного підходу і експериментально перевірена організаційно-методична модель загальної музичної освіти молодших школярів, ключовими конструктами якої виступають принципи, педагогічні умови, методи і форми навчання музики, що передбачають втілення модернізаційних процесів у початкову школу і спрямовані на досягнення у молодших школярів високого рівня музичної освіченості.

Теоретичне значення дослідження полягає у розширенні наукових уявлень щодо модернізаційних процесів в освіті, зокрема, мистецькій; забезпечення гуманістичних її орієнтирів та національних пріоритетів; удосконалення способів реалізації виховного потенціалу мистецтва.

Практичне значення одержаних результатів полягає у створенні та впровадженні в практику шкіл організаційно-методичної моделі модернізації загальної музичної освіти молодших школярів. Напрацьовані матеріали можуть бути покладені в основу курсу “Методика музичного виховання”, а також бути використані науковцями, методистами, вчителями для подальших досліджень у галузі методики музичного навчання і виховання. Створено науково-методичний комплекс з модернізації початкової загальної музичної освіти в Україні. Практичне значення становлять: навчально-методичний посібник для учителів початкової школи та учителів музики; методичні рекомендації з особливостей застосування національного мистецтва в сучасній початковій школі, де домінуючими є концептуальні підходи й методика з формування національної свідомості та українського менталітету учнів початкових класів; спецкурс “Модернізація початкової музичної освіти в Україні”, спрямований на ознайомлення слухачів на курсах підвищення кваліфікації з інноваціями в методиці музичного навчання, які ґрунтуються на гуманно-естетичному підході, проект програми “Музика” для учнів 1-4 класів.

Впровадження результатів дисертаційного дослідження здійснювалось на базі Стрільбицької ЗОШ I-III ст. Старосамбірського району, Львівської області (довідка № 89 від 09.09.2013 р.), Середино-будської ЗОШ I-III ст. № 1, Сумської області (довідка № 146 від 04.09.2013 р.); Середино-будської ЗОШ I-III ст. № 2 Сумської області (довідка № 99 від 13.09.2013 р.); Прилуцької ЗОШ I-III ст. імені С.Г. Шовкуна Чернігівської області (довідка № 319 від 16.09.2013 р.); НВК № 6 м. Сімферополя (довідка № 149 від 08.10.2013 р.).

Вірогідність результатів дисертаційного дослідження забезпечується методологічною і теоретичною обґрунтованістю його вихідних положень, достатньою джерельною базою, використанням комплексу методів, адекватних предмету, меті, гіпотезі та завданням дослідження, тривалими масовими експериментами, репрезентативністю вибірки, кількісним та якісним аналізом результатів дослідно-експериментальної роботи за допомогою методів математичної статистики, висновками експертів.

Апробація результатів дослідження здійснювалась на наукових конференціях різного рівня, зокрема: *міжнародних* науково-практичних конференціях “Педагогічна спадщина К. Д. Ушинського у контексті сучасних проблем початкової освіти” (Чернігів, 2010); “Гуманістичні орієнтири мистецької освіти” (Київ, 2011); “Професіоналізм педагога в контексті європейського вибору України: якість освіти – основа конкурентоспроможності майбутнього фахівця” (Ялта, 2011); “Інноваційні процеси в освітньому просторі: доступність, ефективність, якість” (Луганськ, 2012); “Гуманістичні орієнтири мистецької освіти” (Київ, 2013), “Творчість для народних інструментів композиторів України і зарубіжжя” (Дрогобич, 2013); *всеукраїнських* науково-практичних конференціях “Інструментальне мистецтво у вищій школі: проблеми і перспективи професійної підготовки” (Кам’янець-Подільський, 2009), “Українська культура в добу глобалізаційних транс-

формацій” (Рівне, 2009), “Музична освіта України: Проблеми теорії, методики, практики” (Дрогобич, 2009), “Музична освіта України: Проблеми теорії, методики, практики” (Дрогобич, 2010), “Психолого-педагогічні умови організації розвивального середовища в закладах освіти” (Херсон, 2010), “Сучасні проблеми підготовки вчителя і його професійного удосконалення” (Чернігів, 2010), “Музична освіта України: Проблеми теорії, методики, практики” (Дрогобич, 2011), “Виконавська майстерність музикантів-інструменталістів: історія, теорія та методика формування” (Київ, 2012), “Музична освіта України: Проблеми теорії, методики, практики” (Дрогобич, 2012), “Музична освіта України: Проблеми теорії, методики, практики” (Дрогобич, 2013), “Ідеї Костянтина Ушинського у розвитку вітчизняної освіти” (Чернігів, 2013).

Кандидатську дисертацію на тему: “Педагогічні засади естетичного виховання учнів дитячих музичних шкіл” захищено у 2006 році. Матеріали кандидатської дисертації у тексті докторської дисертації не використовувалися.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження відображено у одноосібних друкованих працях, серед яких: монографія (23,0 умов. друк. арк.), 39 статей, з них 5 міжнародних, 24 статі у фахових наукових виданнях з педагогіки, навчально-методичний посібник, методичні рекомендації, програма спецкурсу, проект програми “Музика” для учнів 1-4 класів.

Структура дисертації. Дисертація зумовлена логікою наукового пошуку і складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (427 найменувань, із них 12 – іноземними мовами). Загальний обсяг дисертації 515 сторінок, з них 408 сторінки основного тексту. Робота містить 6 таблиць, 15 рисунків, що разом з додатками становить 75 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено його об’єкт, предмет, мету й завдання, викладено основні положення концепції, сформульовано гіпотезу, комплекс методів дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення, зазначено основні положення, що виносяться на захист, відображено апробацію та впровадження результатів дослідження у навчально-виховний процес початкової школи.

У **першому розділі** – “Модернізація початкової загальної музичної освіти як соціально значуща педагогічна проблема” – проаналізовано розвиток початкової загальної музичної освіти в історичному ракурсі, визначено функції загальної музичної освіти в сучасній початковій школі, окреслено наукові основи модернізації освіти, охарактеризовано критерії ефективності та сучасний стан початкової загальної музичної освіти дітей в Україні.

Питання подальшого удосконалення загальної музичної освіти в Україні викликають потребу в з’ясуванні її історичних витоків, педагогічних здобутків минулого. Історичний аналіз переконує в тому, що музичній освіті надавалось певного значення з часів Київської держави. Прогресивними тенденціями

розвитку музичної освіти з тих пір і до кінця 19 ст. – початку 20 ст. стали такі, як відтворення в освітньому середовищі взаємозв'язку між народною, духовною й світською культурами, надання значення викладанню нотної грамоти, співу з нот, поширення багатоголосної хорової музики. Особливої уваги заслуговує музично-педагогічна спадщина українських композиторів. Основоположник української класичної музики М. Лисенко опікувався музичним розвитком дітей, його дитячі опери, увага до підготовки музично-педагогічних кадрів справили суттєвий вплив на становлення музичної освіти дітей у початковій ланці. К. Стеценко ввійшов в історію початкової музичної освіти в Україні як реформатор в галузі методики освоєння учнями нотної грамоти. Розквіт хорового мистецтва серед дітей пов'язано також з іменами О. Кошиця, М. Леонтовича, П. Козицького, Ф. Колесси, Я. Степового, Л. Ревуцького, які опікувалися розвитком дитячого хорового співу, визначили провідну роль фольклору в музичному вихованні дітей. Питанням музично-творчого розвитку дітей присвячено роботи В.Верховинця, де обґрунтовується значення музично-ігрової методики в роботі з дітьми молодшого віку. С.Людкевич наголошував на доцільності розвитку музичного слуху на основі поєднання моторики, метроритмічних і звуковисотних вправ.

У радянський період і дотепер накопичено унікальний матеріал з питань музичного виховання дітей (Б. Асаф'єв, П. Блонський, Н. Ветлугіна, Н. Гродзенська, О. Раввінов, М. Румер, В. Шацька та ін.). Напрацювання цих років в Україні характеризуються виокремленням і вирішенням таких суттєвих питань розвитку музичної освіти, як обґрунтування виховного впливу музики на особистість, визначення програмних вимог до початкової загальної музичної освіти, висвітлення проблем розвитку музичних здібностей дитини, формування основ її музичної культури, становлення музичної ерудиції в контексті різних видів мистецтва, підсилення активної позиції учня у опануванні музичного мистецтва (О. Лобова, Л. Масол, С. Науменко, О. Ростовський, Г. Падалка та ін.).

Досягнення педагогіки створили міцний фундамент подальшого розвитку музичної освіти у початковій школі, зумовили постановку актуальних питань оновлення і осучаснення музичної початкової загальної освіти, уможливили визначення провідних підходів до її модернізації.

У дисертації визначаються **функції початкової загальної музичної освіти** в сучасних умовах розвитку суспільства – виховна, пізнавальна, розвивальна, гедоністична, комунікативна.

Виховна функція початкової загальної музичної освіти передбачає насамперед формування духовності особистості як протидії превалюванню практицизму, меркантильності у ціннісній свідомості суспільства. Формування духовності, що виражає багатство внутрішнього світу особистості, її ерудицію, розвинуті інтелектуальні і емоційні запити, високу моральність, має стати головною метою початкової загальної музичної освіти на новому етапі її розвитку. Важливе значення виховної функції полягає також у закладенні підвалин національної самосвідомості молодших школярів, любові, поваги до

рідного мистецтва, до української народної пісні. Емоційна насиченість музичних образів уможливорює особливу ефективність їх виховного впливу також у сфері формування основ естетичної культури молодших школярів.

Пізнавальна функція оновленої загальної музичної освіти школярів на початковому етапі передбачає спонукання дітей до набуття музичних знань, до розширення власного музичного кругозору, обізнаності у сфері музики. Саме на початковому етапі освіти також мають бути закладені основи потягу дитини до пізнання навколишнього світу через мистецтво. Крізь призму музичних образів молодші школярі мають пізнавати дійсність (через українську пісню – історію власного народу, його моральні, духовні цінності, через музику інших народів – особливості їх життя тощо). Сутність нового підходу до реалізації пізнавальної функції в умовах оновлення загальної музичної освіти полягає також в активізації прагнення дитини до пізнання себе, власного “Я”, свого призначення у цьому світі. Пізнавальна функція означає стимулювання дітей до постійного музичного навчання, художнього самовдосконалення.

Розвивальна функція початкової загальної музичної освіти означає підсилення уваги до виявлення і розвитку музичних здібностей учнів, відсутність якої у молодшому шкільному віці може мати непоправні наслідки у наступному навчанні й житті. Гіпертрофія інтелектуальних чинників навчання в сучасній початковій освіті викликає також необхідність акцентуації засобів розвитку сенсорної сфери молодших школярів. Важливого значення набуває розвивальна функція у річищі забезпечення культурологічних чинників осягнення мистецтва, що є особливо значущим саме на початковому етапі осягнення музичного мистецтва. І нарешті, розвивальна функція прямо і безпосередньо апелює до активізації творчої діяльності учнів, розвитку їх ініціативності, схильності до самостійного вирішення художньо-творчих проблем, спонукання до творчого самовираження в мистецтві.

Гедоністична функція початкової загальної музичної освіти обумовлена потребою значно уважнішого, ніж дотепер, ставлення до завдань психологічної розрядки дітей у процесі мистецького навчання. Сучасне життя з його психологічними перевантаженнями зумовлює необхідність спонукання дітей не лише до напруженої праці в процесі опанування музичним мистецтвом, а і отримання естетичної насолоди від занять музикою, від осягнення краси її художніх образів, від виконавської діяльності.

Комунікативна функція в умовах осучаснення і оновлення початкової загальної музичної освіти спрямовується на формування уявлень молодших школярів щодо краси як регулятора людських стосунків. Активізація толерантного ставлення до оточуючих має пронизувати колективні форми музичної діяльності учнів – хоровий і ансамблевий спів, слухання і обговорення музичних творів, групове музикування тощо. Універсальна, зрозуміла різним національностям мова музики уможливорює розвиток інтересу дітей до музичної культури світу, до життя інших народів. Людська солідарність, а не нівелювання художньої своєрідності життя різних країн має пронизувати естетичне ставлення дітей до мистецтва.

У результаті аналізу та узагальнення наукових засад щодо модернізаційних процесів в освіті (Р. Бозієв, К. Гуз, В. Ільченко, В. Краєвський, Н. Малофєєв та ін.) встановлено, що **модернізація освіти** – це процес і результат забезпечення її прогресивного розвитку, оновлення норм і вимог, змісту і методичних підходів до навчання, розвитку і виховання особистості у світлі соціальних завдань, які реалізуються на усіх етапах навчання людини; це перехід від традиційного до створення сучасного в освіті. Сутність модернізації загальної початкової музичної освіти ми вбачаємо: у розробці та обґрунтуванні провідного концептуального підходу та його складових ідей, що зумовлюють інновації в змісті музичного навчання молодших школярів, позитивні зрушення у визначенні принципів загальної початкової музичної освіти, у виявленні та обґрунтуванні оптимальних педагогічних умов музичного навчання на основі впровадження нововведень, у розробці нових і удосконаленні традиційних методів, прийомів, форм музичної освіти учнів, які б відповідали прогресивному її розвитку. Модернізація початкової музичної освіти передбачає теоретичне обґрунтування шляхів оновлення, їх філософське осмислення, визначення диспозиції між інноваційними впровадженнями і традиційними засобами педагогічного управління навчально-виховним процесом.

Ефективність запропонованих модернізаційних процесів у галузі початкової загальної музичної освіти доцільно виявляти за ступенем розвитку *музичної освіченості* учнів, яка інтерпретується в нашому дослідженні як інтегративна характеристика особистості, що свідчить про здатність дитини до пізнання музики, виконавського її відтворення та музично-творчого самовияву відповідно до власних вікових можливостей. Структуру музичної освіченості складають мотиваційно-потребовий, когнітивно-пізнавальний, емоційно-оцінний та творчо-діяльнісний компоненти. Відповідно до означених компонентів було розроблено **критерії і показники** музичної освіченості молодших школярів:

Мотиваційний, що свідчить про ступінь розвиненості у молодших школярів інтересу до музичного мистецтва, до навчальної музичної діяльності. *Показники*: вияв зацікавленості до музичного мистецтва на уроці та у позакласній діяльності: до слухання музики; до власного співу; до гри на елементарних музичних інструментах.

Когнітивний, що виражає міру музичної обізнаності молодших школярів. *Показники*: наявність елементарних знань щодо музичної грамоти: (здатність до визначення за слухом елементарних стилєвих і жанрових ознак музичних творів, тобто уміння розрізнити на слух твори композиторів минулого і сучасності; уміння визначити при сприйманні на слух жанр твору – опера, симфонічний твір, пісня, марш, танець тощо; уміння розрізнити на слух звучання українських народних інструментів).

Емоційно-оцінний, що виражає міру здатності до емоційно-адекватного переживання та оцінки музики. *Показники*: відповідність емоційної реакції дитини образному змісту музичного твору при його слуханні; здатність до

елементарного оцінювання різних інтерпретацій того самого твору; уміння відрізнити виразний спів від формального відтворення музичного тексту; вияв бажання поділитись враженнями про музику.

Творчий, що визначає міру творчої активності молодших школярів у музичній діяльності. *Показники*: вияв інтересу до виконання творчих завдань; уміння елементарної імпровізації мелодії; вияв оригінальних підходів до виконання музики.

Діагностування сформованості музичної освіченості молодших школярів здійснювалось за триступеневою системою класифікації її рівнів – високим, середнім, низьким.

Учні, віднесені до *низького* рівня музичної освіченості (54,0 %), не виявляють інтересу до музичного мистецтва, до уроків музики ставляться з відкритою байдужістю, а іноді навіть з острахом. Знання про музику і знання музичних творів надто обмежені. Українська музика зовсім не входить в коло інтересів учнів цього рівня. Спроможність до адекватної оцінки музичних творів, ініціатива до творчої діяльності відсутня.

Учні, віднесені до *середнього* рівня музичної освіченості (36,0 %) не виявляють відкритої зацікавленості музичними заняттями на уроках, не завжди бажають брати участь у позакласній роботі, індиферентно ставляться до слухання, співу чи музикування на дитячих музичних інструментах. Школярі цього рівня виявляють здатність до елементарного розбору музичних творів за допомогою вчителя, відрізняють виразний спів від формального відтворення музичного тексту, але не виявляють бажання поділитись своїми музичними враженнями. Інтерес до виконання творчих завдань має фрагментарний характер, хоча діяльність пошукового характеру загалом приваблює дітей середнього рівня музичної освіченості.

Учні *високого* рівня (10,0 %) характеризуються відкритим, стійким інтересом до музичної діяльності, обізнані з музикою і володіють знаннями про музику в межах програмних вимог, за допомогою вчителя вміють на слух визначити елементарні жанрово-стильові відмінності музичних творів. Виявляють елементарну здатність до словесного вираження власних вражень про музику, її образний зміст. З інтересом ставляться до виконання творчих завдань, охоче імпровізують поспівки, інструментальні зразки у процесі музикування.

Попри вагомі досягнення, сучасний стан загальної початкової музичної освіти характеризується певними вадами. Найсуттєвіші з них торкаються питань недостатнього втілення гуманістичних орієнтирів музичної освіти, що виявляється, зокрема у нехтуванні інтересами індивідуально-особистісного розвитку дітей, коли систематичність музичного навчання нерідко підмінюється постійною підготовкою до музичних оглядів, проведення олімпіад тощо. На уроках музики діти, як правило, виступають у ролі “виконавців” волі вчителя, а свобода вибору педагогічних дій учителя, в свою чергу, суворо регламентується. Одним із прорахунків сучасної музичної освіти у початковій школі є нехтування національними чинниками становлення естетичної

культури дітей. Твори українських авторів вивчаються формально, поза спонукання учнів до глибокого проникнення в образний зміст музики. Слухання музики сучасних українських композиторів суттєво обмежено у навчальних програмах. Не зважаючи на психологічні особливості музичного сприймання дітей молодшого шкільного віку, спостерігається недооцінка емоційних важелів виховного впливу музичного мистецтва. На сьогодні все ще полишається в тіні завдання активізації у дітей інтуїтивних засобів вирішення творчих проблем. З уроків музики вихолощується чи не найголовніша мета – надання можливості дітям одержати естетичну насолоду від спілкування з музикою. Навчальний потенціал сучасних інформаційних ресурсів навчання не використовується повною мірою.

У дослідженні загальна початкова музична освіта тлумачиться як цілеспрямований процес навчання музики і музичного виховання молодших школярів, зорієнтований на забезпечення їх особистісного становлення, розвитку естетичних потреб, оволодіння елементами музично-слухацької, музично-виконавської і музично-творчої діяльності.

Загальне музичне навчання молодших школярів – це основний шлях здобуття загальної початкової музичної освіти, що передбачає цілеспрямований, здійснюваний систематично процес набуття учнями елементарних теоретичних знань щодо музичного мистецтва (основи музичної грамоти) та розвиток елементарних практичних умінь у галузі музичного мистецтва (сприймання, оцінювання, творення).

У **другому розділі** “*Теоретичні основи модернізації початкової загальної музичної освіти в Україні*” розкрито провідні концептуальні засади модернізації початкової загальної музичної освіти в Україні. Завдання суттєвого покращення музично-освітніх процесів спричиняє необхідність теоретичного обґрунтування її основних напрямів, які створюють підґрунтя для створення оновленої організаційно-методичної моделі загальної музичної освіти молодших школярів, що, в свою чергу, передбачає внесення у її зміст оновлення принципів засад та розробку осучаснених педагогічних умов музичного навчання дітей та впровадження інновацій у методи і форми навчання учнів.

У дослідженні визначається, що концепція модернізації початкової загальної музичної освіти має ґрунтуватись на *гуманно-естетичному підході*, який ми трактуємо як провідний, засадничий, такий, що визначає пріоритети її прогресивного оновлення і осучаснення. Гуманно-естетичний підхід має сприяти забезпеченню такої спрямованості музичної освіти, де загально-людські цінності стають основою художнього сприймання дітей, їх оцінювальної і творчої діяльності у мистецтві. У процесі дослідження було встановлено, що для значної частини молодших школярів гуманістичні цінності суспільства постають як абстраговане поняття, нейтральне до особистісного усвідомлення. Подоланню такого ставлення має сприяти олюднення загальної початкової музичної освіти. Гуманістичне спрямування музичного навчання допоможе дитині зрозуміти свої почуття, спроектувати їх

на усвідомлення змісту музичного твору, на ставлення до музики як до джерела художніх переживань.

Музичне навчання містить потужний потенціал педагогічного впливу на усвідомлення дітьми сутності загальнолюдських цінностей не шляхом розумових роз'яснень вчителя, а через призму естетичного, в процесі сприйняття і емоційно-особистісного переживання образного змісту мистецтва. Сутність гуманно-естетичного підходу до модернізації загальної музичної освіти у початковій школі полягає у реалізації впливу музичної діяльності на особистісний розвиток учнів шляхом спонукання їх до естетичного переживання гуманістичних цінностей життя і мистецтва. Отже, доцільність впровадження гуманно-естетичного підходу до початкового етапу загальної музичної освіти мотивується як завдання відтворення людського фактору в навчанні, так і суттєвий виховний потенціал музичного мистецтва. Постійне зростання ролі музики у житті сучасних школярів відзначає педагогічна спільнота, з тривогою акцентуючи увагу на широкому побутуванні серед учнівської молоді, в тому числі і серед молодших школярів, музики “легкого жанру”, зміст і виражальні засоби якої далеко не завжди відповідають високим естетичним критеріям. Необхідність протидії негативному впливу такого “мистецтва” на розвиток дітей також викликає потребу впровадження гуманно-естетичного підходу.

Гуманно-естетичний підхід виступає системоутворюючим фактором, що визначає сутність взаємодії визначених і обґрунтованих у дослідженні окремих концептів.

Чільне місце серед основних підходів посідає визнання необхідності *втілення гуманістичної парадигми* в музичну освіту молодших школярів, що означає підпорядкування завдань музичного навчання потребам формування особистісних якостей учнів, збереження їх індивідуальності, забезпечення духовно-морального становлення, розвитку творчої активності. Втілення гуманістичної парадигми означає визнання права кожної дитини незалежно від її здібностей займатись музикою, постійне піклування про розвиток гуманних цінностей у молодших школярів, здатність орієнтуватись на них у процесі пізнання, виконання і творення музичних образів, врахування індивідуальних інтересів, художніх смаків учнів, їх тактовна корекція в разі потреби, забезпечення переваги практичного освоєння музичного мистецтва перед розумово-споглядальним сприйняттям художніх образів. Втілення гуманістичної парадигми передбачає впровадження форм спільної музичної діяльності з метою розвитку комунікативних якостей дітей, їх толерантності.

Одним із стратегічних напрямків модернізації змісту загальної музичної освіти у початковій школі має стати *створення міцної опори на національну культуру*. Відкриття значно ширшого, ніж дотепер, шляху до освоєння багатства національного музичного мистецтва, максимально збагачене використання українського мистецтва у навчально-виховному процесі освітніх закладів різного рівня і типу – основа модернізації змісту загальної музичної освіти у початковій школі. Відтворення української музичної культури має

домінувати у навчальному репертуарі молодших школярів, визначаючи орієнтири їх музично-образного мислення. Навчальний репертуар у сучасній школі має відповідати не лише естетичним критеріям і художнім нормам, а й сприяти кристалізації рис національної свідомості та українського менталітету учнів початкових класів.

На виваженому поєднанні нового з традиційним ґрунтується положення щодо функції *культурологічних чинників* у забезпеченні прогресивного розвитку початкової музичної освіти. Йдеться насамперед про музичну освіту як засіб початкового освоєння соціального досвіду через художні образи. Важливого значення у оновленні загальної музичної освіти набуває формування здатності молодших школярів орієнтуватись у естетичних цінностях. Розвиток цієї здатності має досягатись шляхом ознайомлення дітей із шедеврами світової культури як музичної, так і представленої іншими видами мистецтва. У змісті сучасного навчання у початковій школі фактично не надано місця молодіжній субкультурі, у світі якої живуть сучасні школярі. Культурологічні чинники оновлення загальної музичної освіти передбачають і цей аспект змістового наповнення навчальних програм, сприяючи орієнтації дітей у просторі масових музичних жанрів, розвитку їх здатності до розрізнення естетично цінного і псевдохудожнього. Забезпечення культурологічної орієнтації загальної музичної початкової освіти передбачає також коригування методики музичного навчання, смисловим ядром якої має стати розвиток музичної культури учнів. Нововведення в освіту неможливі поза відповідною підготовкою вчителів, тому важливим завдання модернізаційних процесів у загальній музичній освіті початкової школи має стати забезпечення культурологічної спрямованості у підготовці вчителів музики для початкової школи.

Модернізація початкової загальної музичної освіти передбачає *розробку і впровадження методів навчання, іманентних сутності музичного мистецтва*. Оскільки мистецтво музики найповніше відображає емоційний стан людини, відтворює широку гаму емоційно-естетичних переживань, найтонший їх перебіг, то і у викладанні музики в школі потрібно передбачити засоби педагогічного впливу саме на емоційну сферу дітей. Ця вимога звучить особливо загострено у наш час, коли раціоналізація життя спричиняє певні перекося початкової освіти у бік інтелектуального розвитку учнів за рахунок емоційного, руйнуючи тим самим цілісність дитячої психіки. Актуалізація емоційно-виховного впливу музики, надання переваги засобам активізації емоційного ставлення до мистецтва і дійсності, акцентування емоційних факторів процесу сприймання і виконавсько-творчого осягнення музики мають стати орієнтирами загальної музичної освіти у сучасній початковій школі.

Важливою складовою модернізації загальної музичної освіти у початковій школі на основі гуманно-естетичного підходу має стати *надання пріоритетності інтуїтивно-образним засобам осягнення музичного мистецтва*. Творчість становить один з найважливіших компонентів навчання мистецтва, зокрема музики. Такі розумові дії, як доведення, висновки, логічні

умовиводи – важливі, але далеко не достатні у творчому опануванні мистецтва музики. Отже, одне із найсуттєвіших завдань музичного навчання полягає у вивільненні творчої енергії дітей. Центральною ланкою творчого процесу визнано інтуїцію. А це означає, що такі педагогічні засоби, які спираються на активізацію інтуїтивних процесів, мають посідати надзвичайно вагоме місце у системі викладання музики в початковій школі. У зв'язку із цим модернізація загальної музичної освіти має передбачати надання особливого значення таким методичним підходам, як опосередкований педагогічний вплив; спонукання учнів до миттєвого створення елементарних музичних зразків на основі інтуїтивних дій; залучення як до усвідомлюваного, так і до неусвідомлюваного, інтуїтивного розрізнення на слух окремих музичних побудов тощо. Активізація інтуїтивних способів досягнення музичного мистецтва молодшими школярами – важливий чинник оновлення загальної музичної початкової освіти.

Забезпечення прогресивних інноваційних змін у загальній початковій музичній освіті неможливе поза підсиленням ролі *гедоністичної орієнтації навчально-виховного процесу*. Досягнення результативності музичного навчання передбачає таке його спрямування, яке б максимально сприяло одержанню естетичної насолоди дітей від спілкування з мистецтвом, від занять музикою. Одна із функцій мистецтва – психологічна розрядка людини – має бути повною мірою реалізована на уроках музики та у позакласній музичній діяльності. Завдання розвитку музичних здібностей учнів, їх музично-виконавських умінь не повинно затуляти гедоністичні орієнтири навчання. Заняття мистецтвом для молодших школярів має бути бажаним, доставляти радість, викликати задоволення. Важливо спонукати дітей не лише до переборювання труднощів в опануванні музичною діяльністю, а і, насамперед, до отримання естетичної насолоди від пізнання музики, її оцінювального усвідомлення, творчих спроб. Реалізація гедоністичної функції мистецтва несумісна із широким використанням у музичному навчанні дітей примусу, покарання, надто критичної оцінки навчальних результатів. Джерелом естетичної насолоди для дітей має стати не лише зміст, а й естетичні ознаки художньої форми творів.

Зростання ролі інформаційних процесів у сучасному суспільстві зумовлює необхідність актуалізації ідеї щодо *використання можливостей мистецької інформатизації як додаткового чинника музичного розвитку молодших школярів*, сутність якої полягає у розширенні традиційних навчально-виховних дій на основі використання інформаційних систем. Інформатизація загальної музичної освіти покликана підвищувати її ефективність, створювати умови для розвитку і задоволення естетичних потреб учнів, урізноманітнювати форми практичного освоєння музичного мистецтва. Посильне залучення до ефективного застосування доступних інформаційних ресурсів має сприяти розширенню обізнаності початківців із музичними творами, формуванню їх досвіду слухання музики; забезпеченню можливості порівняння і вибору творів з метою активізації способів емоційно-оцінювального переживання музики; активізації способів музично-творчого самовияву на основі забезпечення

синхронності мисленневих (музичні уявлення) і практичних (виконання і творення музики) дій.

У **третьому розділі** – “*Організаційно-методична модель загальної музичної освіти молодших школярів*” – охарактеризовано нововведення, що сприяють удосконаленню системи початкової загальної музичної освіти в Україні. Розроблена організаційно-методична модель є схематичним відтворенням спеціально організованого музичного навчання, що включає висвітлення її мети, визначення оновленого змісту на основі внесення певних коректив; розробку принципів та педагогічних умов забезпечення ефективності сучасної загальної початкової музичної освіти; оновлення методів і прийомів музичного навчання молодших школярів; внесення інноваційних змін до оцінювання навчальних досягнень учнів на уроках музики. Теоретичною основою для створення організаційно-методичної моделі оновлення загальної музичної освіти молодших школярів стали визначені нами концептуальні підходи.

Модернізація **змісту** загальної музичної освіти у початковій школі має орієнтуватись насамперед на *визнані шедеври світової музичної культури* на відміну від випадкового включення до навчальних програм творів лише з огляду на вікові можливості, але різні за своєю художньою цінністю. Сучасний урок музики має будуватись на “еталонних” зразках музичного мистецтва. Враховуючи головне завдання загальної музичної освіти – реалізацію виховного і загальнорозвиваючого впливу мистецтва на становлення особистості дітей, формування їх світоглядних позицій і загальнокультурного розвитку вважаємо, що основу навчального репертуару сучасної початкової школи має складати *українська музика*. Збагачення навчального репертуару для виконання і слухання музики здобутками українського мистецтва, що відбиває художньо-творчий, моральний та інтелектуальний компоненти свідомості рідного народу, його духовності, розвитку історії, культури і на цій основі надає можливість молодшим школярам пізнати себе як частки своєї нації, а через неї – всього людства.

У змісті загальної початкової музичної освіти має знайти місце *різноманіття стильових напрямків* українського та світового музичного мистецтва, багатство їх жанрів. Оновлений зміст загальної музичної освіти молодших школярів має включати жанри академічної, народної, духовної музики, а також кращі зразки розважальної, популярної серед молоді музики. Вимога щодо поєднання в програмах традиційних напрямів академічної музики із напрямками мистецтва, що нині побутують серед молоді, зумовлено потребою надати учням естетичні орієнтири оцінювання та відбору естетично досконалого від недостатньо художнього, навчити відбирати істинні цінності, які, без сумніву, є в будь-якому виді музики, сприяти розвитку здатності учнів розуміти різницю між “серйозною” музикою і “легкою”.

Зміст загального музичного навчання дітей початкової школи традиційно зорієнтовано переважно на вивчення класичної спадщини. Проте, музика для дітей сучасних композиторів якнайповніше відтворює специфіку

психологічних особливостей саме сучасних дітей, особливості їх світосприйняття, інтересів, життєвих потреб. Тому важливо розкрити перед дітьми діалектичний взаємозв'язок між музикою минулого і сучасною, показати і допомогти дітям осмислити особливості розвитку не лише традиційних, а і сучасних жанрів. Отже, зміст загальної музичної освіти учнів початкової школи має розвиватись у напрямку *поєднання художньої спадщини і кращих зразків сучасної музики*, значно ширше, ніж дотепер, впровадження її до навчально-виховного процесу.

У результаті дослідження визначено необхідність доповнити існуючу, традиційну систему **принципів** музичного навчання учнів початкової школи, такими як: принцип забезпечення взаємодії духовного, загальнокультурного, музичного розвитку учнів; принцип опори на єдність усвідомлюваних та неусвідомлюваних чинників музичної діяльності учнів та принцип врахування результатів взаємодії керованого і спонтанного музичного розвитку дітей.

Введення принципу забезпечення *взаємодії духовного, загальнокультурного, музичного розвитку учнів* мотивується актуальністю завдань переходу від техногенної до антропогенної цивілізації, зумовленої сучасними соціокультурними реаліями. Означений принцип передбачає необхідність збагачення внутрішнього світу дітей, розширення їх уявлень щодо соціальної значущості загальнолюдських, культурних, художніх цінностей на основі спеціальної організації музичної діяльності учнів. Виховний потенціал музичного мистецтва має реалізовуватись шляхом орієнтації музично-навчальних дій молодших школярів на творче самовираження в процесі художньої діяльності, на саморозвиток, духовно-культурне самовдосконалення.

Принцип *опори на єдність усвідомлюваних та неусвідомлюваних чинників музичної діяльності* учнів має сприяти нівелюванню існуючої в системі початкової загальної музичної освіти переваги раціонально-логічних способів пізнання над емоційними. Уроки музики в сучасній школі мають відіграти суттєву роль у подоланні “перекосів” у бік надмірної раціоналізації навчання, створювати умови для забезпечення певної психологічної розрядки учнів за рахунок спонукання дітей до емоційно виповненого переживання подій і явищ, відтворених у музичних образах. Музичне навчання у початковій школі має активізувати підсвідомі, спонтанні, інтуїтивні способи вирішення музично-творчих завдань.

Принцип *врахування результатів взаємодії керованого і спонтанного музичного розвитку дітей* означає досягнення органічної єдності застосування засобів педагогічно цілеспрямованого розвитку учнів і підтримки найменших спроб самостійного вияву молодших школярів у мистецтві, надання їм можливості вільно виражати свої смаки та уподобання, відтворювати власне “Я” у музичній діяльності. Принцип врахування результатів взаємодії керованого і спонтанного музичного розвитку дітей ґрунтується на досягненні оптимального співвідношення між силою свободи і утиску. Оскільки світогляд дітей формується під впливом соціального середовища, не тільки на уроках, а і

в процесі сприймання музики, що оточує повсякдення дітей поза межами класної кімнати, означений принцип орієнтує вчителя на уважне ставлення до музичного досвіду дітей, набутого не тільки на музичних заняттях під керівництвом вчителя, а й самостійно.

Дотримання визначених принципів забезпечує результативність впровадження гуманно-естетичного підходу, сприяючи досягненню повноти і системності їх цілісного поєднання.

У результаті дослідження визначено провідні *педагогічні умови*, під якими ми розуміємо спеціально створювані обставини, що забезпечують ефективність загальної музичної освіти учнів початкової школи.

Оновленню музичної освіти, підкресленню ролі особистісного фактору в музичному навчання молодших школярів, має сприяти постійне, систематичне піклування вчителя про *виявлення, врахування і збереження індивідуальності* учнів. На відміну від навчальних підходів, що розглядають учнів як масу, узагальнену спільноту, пропонуємо в центр педагогічних зусиль вчителя музики поставити індивідуалізовану особистість. У контексті музичного навчання йдеться насамперед про необхідність особливої уваги вчителя до індивідуальних музичних здібностей кожної дитини, а відомо, що в учнів початкової школи спостерігається широкий розрив між їх розвиненістю.

Вимога щодо збереження індивідуальності учнів безпосередньо стосується також і їхніх естетичних смаків. Не нівелювання своєрідності художніх уподобань, а підтримка проявів оригінального ставлення до оцінки музичних творів чи самостійних творчих спроб дитини у сфері виконавського тлумачення музики або її створення – необхідна умова забезпечення ефективності загальної музичної освіти молодших школярів.

Важливого значення в річищі гуманно-естетичного підходу до забезпечення прогресивного розвитку загальної музичної освіти набуває також визначення такої умови, як *створення позитивної атмосфери навчання* на уроках музики. Навчання в сучасній школі, об'єктивна зумовленість до підвищених вимог у досягненні його результатів спричиняють перенапругу дітей, їх перевантаження, потребу в надто інтенсивній мобілізації зусиль. Через те завдання уроків мистецтва, зокрема музичного, щодо забезпечення психологічної розрядки дітей можуть бути реалізовані шляхом створення атмосфери доброзичливого ставлення учителя до дітей і дітей між собою, максимальне уникнення їх втомлюваності на уроках чи у позакласній діяльності, піклування про формування і підтримку музичних інтересів дітей, зацікавлення їх процесом музичної діяльності.

Визначення такої умови, як *забезпечення пріоритету практичних форм музичної діяльності*, спрямоване на освоєння учнями мистецтва, насамперед у процесі музикування, активної музичної діяльності. Елементарний аналіз музичних творів, усвідомлений, посильний розбір елементів музичної форми, словесне визначення переваг музичного твору, його змісту, що є неодмінною умовою сучасного навчання музики, не повинно затуляти практичні підходи до навчання дітей музики. Залучення дітей до співу, до гри на елементарних

музичних інструментах має переважати у початковій школі над слуханням і розбором музичних творів. Впровадження цієї умови зумовлено насамперед віковими особливостями молодших школярів, для яких характерною є схильність до активних дій, до безпосереднього самовияву. Завдання учителя – зберегти прагнення дітей до активних форм освоєння мистецтва, до практичної музичної діяльності, розвинути і закріпити це прагнення.

Спонування учнів до усвідомлено-оцінного сприйняття музики спрямовано на формування у дітей здатності критично освоювати музичну інформацію, а не бездумно її поглинати. Широке побутування у середовищі дітей музики, не найкращої за своїми естетичними достоїнствами, зумовлює необхідність постійного піклування вчителя про вироблення у сучасних дітей уміння оцінювального сприймання музики. На сьогодні питання постає таким чином, щоб дітей вже змалку привчати до розрізнення і вибору кращих зразків музики. Завдання модернізації – забезпечити підсилену увагу до формування у молодших школярів здатності оцінки музичних творів не лише на уроках, за допомогою вчителя, а й самостійно, у повсякденному житті. Загальне музичне навчання дітей у початковій школі має бути спрямоване таким чином, щоб залучати дітей до вироблення власної естетичної позиції, розвитку у них умінь виявляти фальш у мистецтві, відрізняти естетичне і антиестетичне, художнє і антихудожнє.

Процес модернізації загальної музичної освіти не може оминати необхідність підсилення *творчого спрямування всіх різновидів музичної діяльності*. Дотримання цієї умови має пронизувати не лише виконавські напрями музичного навчання дітей, не тільки завдання щодо залучення дітей до елементарної композиції, а й всі інші різновиди навчальної діяльності, в тому числі і слухання музики, її словесне коментування, розбір. Актуалізація творчого чинника загальної музичної освіти – не нова проблема у педагогіці мистецтва. Окреслення цієї умови в контексті нашого дослідження мотивується необхідністю особливо загострити увагу до потреб творчого розвитку сучасних школярів. Прогресивний розвиток суспільства вимагає підготовки активних, творчо спрямованих працівників, а не пасивних виконавців. Оскільки художня діяльність містить надзвичайно потужний потенціал творчого розвитку людини, ми стверджуємо, що поза його реалізацією сучасна музична освіта втрачає сенс.

Запропоновані у дослідженні **методи** навчання музики ми розуміємо як способи взаємодії вчителя і учнів, спрямовані на формування досвіду емоційно-оцінного ставлення дітей до мистецтва і дійсності, розвиток музичних здібностей і виконавських умінь та навичок, а також потреб у спілкуванні з музичним мистецтвом, художніх інтересів і смаків, здатності до творчого самовияву, розширення знань учнів щодо мистецтва. У структурі методів навчання музики виокремлюються прийоми музичного навчання.

Оскільки однією із провідних функцій мистецтва є виховна, а звідси – освоєння музичного мистецтва передбачає не лише навчальні, а й виховні процеси, в дослідженні не поділяються методи на виховні та навчальні.

Вважаємо, що розроблені методи навчання мають вирішувати і виховні завдання сучасної загальної початкової музичної освіти.

Спираючись на досягнення традиційної педагогіки стосовно класифікації методів навчання (І. Лернер, В. Краєвський, В. Паламарчук та ін.), пропонуємо власну, таку, яка б враховувала завдання оновлення, осучаснення загальної музичної освіти у початковій школі. Оскільки піклування про послідовне і неухильне підсилення творчої складової музичного навчання не може ґрунтуватись виключно на впровадженні, механічно-точному перенесенні загальнопедагогічних методів до музичного навчання, пропонуємо такий підхід, який би враховував специфіку музичного мистецтва, а саме – його потужний творчий потенціал. Отже, оновлений спосіб систематизації методів загального музичного навчання у початковій школі полягає у врахуванні ролі творчого чинника. Через те найдоцільнішою вважаємо систематизацію методів музичного навчання за ступенем творчого самовиявлення школярів. Між визначеними блоками методів немає непрохідних меж, вони можуть переходити і трансформуватись. Відтворення специфіки музичного навчання дітей у початковій школі призвело до розробки таких блоків методів, як:

– *інформаційно-пояснювальний*, спрямований на формування основ мистецької ерудиції учнів. До цього блоку входять дві групи методів і прийомів. Першу зорієнтовано на розширення музично-слухового досвіду учнів, спонукання їх до емоційно-оцінювального переживання музичних образів, надання їм можливості порівняння і вибору найбільш привабливого в музиці, залучення до ідентифікації музичних вражень із життєвими. Друга група методів і прийомів музичного навчання передбачає спонукання учнів до різних видів словесної інтерпретації змісту музичних образів, елементарного аналітичного їх осмислення, проведення аналогій із різними видами мистецтва.

– *наслідувально-репродуктивний*, метою якого є відпрацювання музичних умінь і навичок дітей у процесі наслідування та неодноразового повторення виконавських дій. Загальна орієнтація на творчий розвиток не виключає у музичному навчанні застосування репродуктивних способів практичного освоєння матеріалу, яке детермінується сутністю музично-виконавського процесу, одним із суттєвих елементів котрого є відпрацювання практичних дій, техніки виконання. Наслідувально-репродуктивний блок включає методи і прийоми, зорієнтовані на відтворення дій за зразком (формування умінь звукодобування, дихання, ансамблевого співу, виконання вправ щодо гри на елементарних дитячих інструментах тощо).

– *пошуково-творчий*, що орієнтує процес загального музичного навчання на максимальну активізацію творчих дій учнів та їх творчий самовияв. Означений блок методів передбачає послідовне включення до навчального процесу методів варіантного розв'язання навчально-творчих завдань, залучення дітей до елементарної композиторської творчості, музичної імпровізації (рухове відтворення музики, створення поспівок на заданий словесний текст тощо).

Запропоновану класифікацію методів і прийомів у модернізованій системі загального музичного навчання учнів початкових класів можна вважати цілісною, оскільки вона об'єднує, фокусує в одному напрямку педагогічні зусилля, підпорядковує їх єдиній меті – творчому розвитку учнів у процесі музичної діяльності.

Визначені методи реалізуються у *традиційних формах (урок і позаурочні, а також індивідуальні, групові та колективні у межах уроку або позакласного заняття)* музичного навчання, які трактуються в дослідженні як зовнішнє вираження взаємопов'язаної музично-навчальної діяльності вчителя і учнів. Узагальнення здобутків музичної педагогіки та завдання модернізації освіти уможлиблюють визначення найефективніших різновидів музичної діяльності прогресивного розвитку учнів в початковій школі. Доцільно таким чином систематизувати різновиди музичної діяльності: пізнання-слухання музики, аналіз-оцінювання музики, виконання-творення музики.

Традиційні способи залучення учнів до пізнання-слухання музики пропонуємо доповнити такими, як: перегляд комп'ютерних навчальних програм, порівняльне слухання музики у живому звучанні та у запису, самостійний пошук цікавих і доступних творів у ЗМІ, рольові ігри “питання-відповідь”, проспівування доступних інструментальних творів, застосування таких форм ігрової діяльності, як музичні “екскурсії”, загадки, ребуси, вікторини тощо.

Аналіз-оцінювання музики спрямовано на активізацію музично-аналітичного та емоційно-оцінювального мислення школярів і передбачає додатково до розповсюджених у практиці музичного навчання введення ігор типу “музичне журі”, “виконавська самопрезентація”, проведення концертів-діалогів, концертів “за заявками слухачів” на уроках музики та у межах музично-просвітницької діяльності тощо.

Виконання-творення музики зорієнтовано на розвиток виконавських умінь та навичок учнів, а також активізацію продуктивно-творчої діяльності молодших школярів. Йдеться про застосування та модифікацію таких традиційних форм навчання сольного, ансамблевого, хорового співу як репетиція, колективні та індивідуальні форми підготовки до шкільних свят, виконавські міні-конкурси, створення гуртків індивідуального навчання гри на музичних інструментах в загальноосвітніх школах, залучення дітей до різновидів ансамблево-колективного музикування; використання різних форм театралізованої діяльності (інсценізація пісень, музично-рухова інтерпретація казки, застосування елементів лялькового музичного театру, тощо).

Завдання модернізації загальної музичної освіти у початковій школі передбачає також впровадження інноваційних підходів до здійснення *контролю* за навчальними успіхами учнів та до *оцінювання* результатів музичної діяльності. Суттєві похибки у цій сфері криються у недостатності уваги до специфіки музичного навчання, у механічному перенесенні способів оцінювання з інших навчальних предметів у галузь мистецтва. Натомість

вважаємо, що на уроках музики поняття об'єктивності і незалежності оцінки набувають своєрідних ознак. Розробка оновлених вимог до оцінювання має бути опосередкована, по-перше, уявленнями щодо особливостей музичного мистецтва, де визначальну роль відіграє емоційно-суб'єктивний фактор сприйняття, оцінювання і творення. По-друге, інноваційні підходи до удосконалення способів оцінювання результатів музичного навчання дітей мають враховувати відсутність прямої залежності розвитку музичних здібностей дитини від її навчальних зусиль. І, нарешті, оцінювання і контроль на уроках музики мають брати до уваги особливості психологічної готовності дітей молодшого шкільного віку до об'єктивної оцінки результатів їхньої музичної діяльності. Радість, насолода від власного співу чи музикування нерідко затуляє дітям об'єктивні характеристики цих дій. Сказане дає підстави для розробки таких положень щодо удосконалення оцінювальних підходів у галузі музичного навчання:

* Оцінювання результатів загального музичного навчання учнів початкової школи має стати поштовхом для подальших занять музикою, до її слухання і виконання, отже основу оцінки на уроках музики має складати насамперед ступінь зацікавленості дитини музикою, ґрунтуватись на врахуванні бажання учня до музичної діяльності.

* Оцінка результативності музичного навчання має враховувати також ступінь творчої активності дітей у музичній діяльності. Найвищої оцінки заслуговують ті, хто не просто виконують вказівки вчителя, а виявляють спробу виявити власне "Я" у музичній діяльності, по-своєму проінтерпретувати пісню, розробити її інсценізацію, скласти послівку тощо.

* Оновлені засоби оцінювання на уроках музики загальноосвітньої школи у початкових класах мають ґрунтуватись на широкому застосуванні форм ігрової діяльності.

У розділі зазначається, що результативність модернізації загальної початкової музичної освіти є залежною від спеціальної підготовки вчителів музики для роботи з молодшими школярами. До нагальних завдань забезпечення прогресивного розвитку музично-педагогічної освіти відносяться такі, як: розширення ерудиції майбутніх учителів в галузі мистецтва, зокрема музики для дітей, виконавське її опрацювання; освоєння засад психології розвитку музичних здібностей молодших школярів; набуття умінь і навичок роботи з дитячими голосами та засобів організації та проведення хорових занять із молодшими школярами; опанування широкого діапазону різноманітних ігрових методик музичного навчання учнів; оволодіння засобами художньо-емоційного впливу на досягнення початківцями музичного мистецтва; розвитку власних творчих умінь і навичок (підбирання за слухом музичних зразків, елементарної композиції, імпровізації тощо). Схематично організаційно-методична модель загальної музичної освіти молодших школярів зображена на рис. 1, стор. 25.

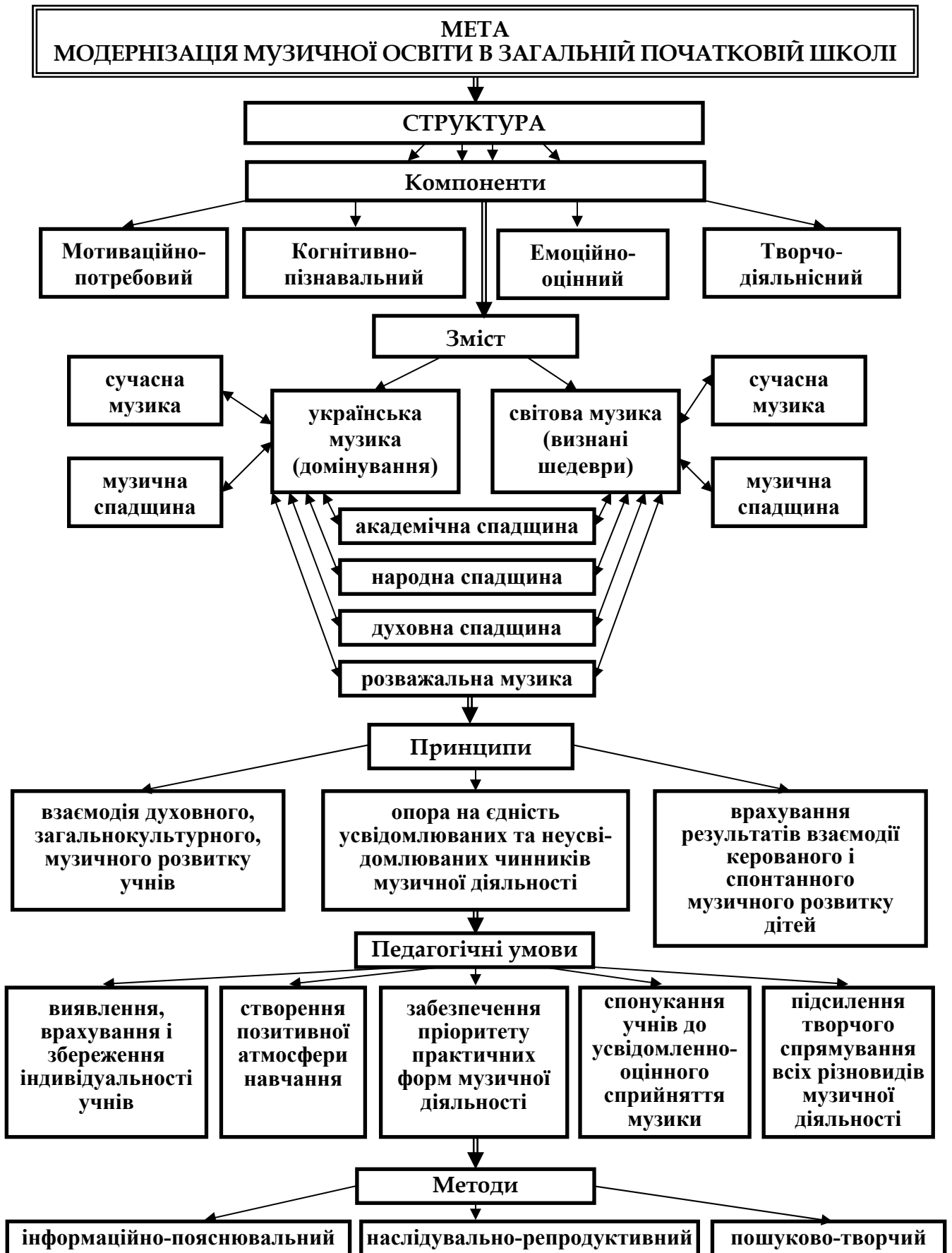

Рис. 1. Організаційно-методична модель загальної музичної освіти молодших школярів

У четвертому розділі – “Експериментальна перевірка теоретичної моделі модернізації загальної початкової музичної освіти в загальноосвітніх школах” – систематизовано та узагальнено результати педагогічного експерименту (констатувальний, формувальний, контрольні етапи), представлено експериментальні дані про динаміку та закономірності формування музичної освіченості молодших школярів у загальноосвітніх школах, наведено результати перевірки ефективності цього процесу.

У проведенні констатувального експерименту, що полягав у кількісному та якісному аналізі сформованості музичної освіченості молодших школярів використовувались педагогічне спостереження, тестування, аналіз практичної роботи учнів початкової школи, створення проблемних ситуацій, аналіз педагогічної діяльності учителів музики.

Констатувальний зріз проводився у першому, другому, третьому і четвертому класах і охопив 968 учнів. Результати обстеження фіксувались та аналізувались компетентним журі, яке складалось із учителів музики. Журі користувалось спеціальними інструкціями, розробленими дисертантом. Оцінювання музичної освіченості молодших школярів проводилось згідно розроблених нами критеріїв. Порівняння рівнів музичної освіченості учнів першого, другого, третього, четвертого класів у результаті констатувального експерименту дозволило виявити незначну динаміку зростання музичної освіченості молодших школярів. Найпоширеніші недоліки музичного розвитку учнів у кожному з класів, зафіксовані в результаті констатувального експерименту, полягали у слабкому інтересі дітей до музичного мистецтва, зокрема до уроків музики, обмеженості знань щодо музичного мистецтва, щодо виконавських засобів відтворення музичних образів. Оцінювання музичних творів навіть в учнів четвертого класу, як правило, не виходить за межі “подобається – не подобається”. Переважна більшість опитуваних не змогла назвати улюблених творів української музики. Творча активність обмежена – учні не виявляють потреби до самостійного інтерпретування, завдання на елементарну творчість (інтонаційна імпровізація, варіативне відтворення музики тощо), виконуються знехочу, невпевнено, тільки за вимогою учителя.

У результаті констатувального експерименту встановлено кількісне співвідношення рівнів сформованості музичної освіченості учнів молодших класів, що брали участь в експериментальному дослідженні. При визначенні музичної освіченості за мотиваційним критерієм високого рівня досягли 123 учня (25,4 %), середнього 244 учня, (50,6 %), низького 117 учнів (24,0 %). Відносно розвитку музичної освіченості за когнітивним критерієм спостерігаємо аналогічну ситуацію: більшість школярів 252 учня (52,0 %) демонструє міру музичної обізнаності на середньому рівні, 111 учнів (23,0 %) відповідають низькому рівню і лише незначна кількість учнів – 121 учень (25,0 %) демонструють високий рівень. Замірювання здатності до емоційно-адекватного переживання, оцінки музики демонструє його поступове згасання водночас із згасанням творчої активності молодших школярів у музичній

діяльності (низький рівень – 52 %; 53 %). Велика кількість школярів відповідає репродуктивному відтворенню запропонованих учителем завдань. 226 учнів (47,0 %) знаходяться на середньому рівні розвитку музичної освіченості за емоційно-оцінним критерієм, і 262 учні (54,0 %) (середній рівень) проявили інтерес до творчого виконання завдань. За здатністю до емоційно-адекватного переживання і оцінки музики 176 учнів (36,0 %) відповідають високому рівню; 106 учнів (22,0 %) (високий рівень) демонструють уміння творчого виконання домашніх завдань.

Мета формувального експерименту – перевірити ефективність запропонованої методики, встановити оптимальні етапи музичного навчання учнів молодших класів.

Апробація розробленої організаційно-методичної моделі, перевірка її результативності здійснювалась на базі уроків музики в початковій школі Стрільбицької ЗОШ I-III ст. Старосамбірського району, Львівської області, Середино-будської ЗОШ I-III ст. № 1, Сумської області, Середино-будської ЗОШ I-III ст. № 2 Сумської області, Прилуцької ЗОШ I-III ст. імені С. Г. Шовкуна Чернігівської області, НВК № 6 м. Сімферополя.

В експерименті брали участь 968 молодших школярів та 320 учителів музики початкової школи. Для забезпечення об'єктивних результатів експерименту уроки проводились в експериментальних класах (за новою, розробленою нами методикою) і контрольних класах (за традиційною методикою). В експериментальній групі брали участь 484 учні; в контрольній – 484 учні. Експеримент проводився учителями музики початкової школи, з якими було проведено спеціальний інструктаж, де розкривались основні позиції розробленої організаційно-методичної моделі початкового етапу музичної освіти учнів, надавались методичні рекомендації щодо роботи з учнями, особливостей викладу основних навчальних тем, характеру проведення уроків згідно гуманістичної парадигми, вибору навчального репертуару, зокрема зразків національного мистецтва.

Підсумки проводились компетентним журі в кінці кожного навчального року по кожній з вікових груп (з першого по четвертий клас). Порівняння результатів формувального і констатувального експерименту, а також порівняння результатів роботи в експериментальних і контрольних класах об'єктивно уможливило отримання висновків щодо ефективності (чи неефективності) запропонованої організаційно-методичної моделі початкового етапу музичної освіти учнів у загальноосвітній школі. Вірогідність результатів забезпечувалась тим самим складом учителів, що брали участь у констатувальному і формувальному експериментах; відбором до проведення формувального експерименту класів, де переважали діти з низьким і середнім рівнями музичної освіченості.

У процесі формувального експерименту було відпрацьовано таку послідовність музичного навчання дітей молодших класів, яка б передбачала розширення слухацького досвіду дітей, підсилення їх здатності до емоційного

переживання музики, її аргументованого оцінювання, до творчого самовираження у виконавській діяльності. У процесі експериментального дослідження визначено провідні етапи загального музичного навчання молодших школярів, які враховують особливості їхнього розвитку. Було встановлено, що на кожному з етапів формується здатність дітей до повноцінного сприймання музики, її оцінювання і творення. Водночас музичне навчання на кожному з етапів відзначається певною зосередженістю, акцентуванням тих чи інших музичних навчальних дій учнів.

Перший етап (*адаптивно-ознайомлювальний*) зорієнтовано на залучення дітей до безпосередньої музичної діяльності, до розширення, накопичення їх емоційних вражень від музики. Важливе завдання цього етапу – дати змогу дітям адаптуватись до потреб музичного навчання у школі. Перший етап триває упродовж першого півріччя. Оскільки музична діяльність учнів цього віку характеризується певною спонтанністю, слід надавати перевагу ігровим засобам роботи з дітьми. На адаптивно-ознайомлювальному етапі формувального експерименту нами використовувалась серія експериментальних завдань, що сприяла формуванню інтересу учнів до уроків музичного мистецтва, до музичної діяльності, до слухання і виконання музичних творів. При підведенні підсумків роботи на першому етапі враховувались насамперед показники сформованості мотивації молодших школярів до занять музикою, фіксувалась наявність емоційної реакції на музику, її відповідність змісту музичних образів.

На другому етапі (*усвідомлювально-оцінювальному*) триває розширення досвіду музичного сприймання дітей. Проте, на відміну від попереднього, на цьому етапі постають завдання формування у молодших школярів елементарних умінь усвідомлення змісту музичних образів, застосування елементів розбору музичних творів, включення моментів спонукання дітей до розмірковування щодо характеру музичних образів, впровадження різних форм порівняльної діяльності й вибору. Важливого значення набуває залучення дітей до перших спроб аргументації власної думки. На цьому етапі у процесі навчання є доцільним ознайомлення дітей з першими поняттями з елементарної музичної грамоти.

Характерною ознакою, що відрізняє другий етап музичного навчання дітей від першого, є підсилення дій усвідомлюваного спрямування. Спонтанність музичних дій учнів поступається місцем їх цілеспрямованому застосуванню. Учитель організовує сприймання музики дітьми, беручи до уваги як потреби їх музичного розвитку, так і вмотивовані бажання. Оцінка музичних творів молодшими школярами поступово має відходити від однозначних висловлювань “подобається – не подобається”, опосередковуватись елементарними знаннями з музичного мистецтва. Творчість дітей на цьому етапі носить обмежений характер, відбувається переважно шляхом вирішення завдань на наслідування, виконання творчих дій за зразком, за аналогією. Особливого значення у спонуканні дітей до творення набуває

опора на схильність дітей цього віку до емоційного самовираження, до фантазування.

Другий етап триває упродовж двох с половиною років, включає друге півріччя першого класу, другий і третій класи початкової школи.

Третій етап (*виконавсько-творчий*), що триває упродовж року, характеризується активним спонуканням дітей до творчих дій, максимальною підтримкою найменших спроб творчого самовияву учнів, як у виконанні завдань на елементарне створення музичних зразків чи імпровізацію, так і у освоєнні виконавсько-інтерпретаційних умінь (“заспівай по-своєму”, “з’ясуй, де виразніше звучить музика – при тихому, чи голосному виконанні”, “визначи самостійно, де треба пришвидшити виконання, де уповільнити” тощо).

На виконавсько-творчому етапі учитель опікується налаштуванням учнів на створення нового, оригінального. Завдання мають сприяти розкриттю творчого потенціалу дитини, спонукати учнів до яскравого і безпосереднього вираження своїх емоцій в музиці. Зміст роботи зорієнтовано на спонукання учнів до створення власних музичних зразків, хоч і в межах заданих ззовні параметрів, якими можуть виступити жанрові ознаки, словесна програма, виражальні засоби тощо. На цьому етапі слід широко застосовувати завдання на музичну (інтонаційну) імпровізацію, створення варіативного тлумачення музики, внесення коректив до вже існуючої інтерпретації музики. Виконавсько-творчий етап формування музичної освіченості учнів має також включати завдання, виконання яких спирається на активність художнього асоціювання.

Важливим завданням означеного етапу є врахування особливостей репетиційної підготовки до концертних виступів, до сценічного виконання. Дітей слід спонукати насамперед до осягнення художньо-образного змісту твору, яка має зумовлювати вибір конкретних прийомів і засобів виконання музики. Певного значення у стимулюванні творчої активності дітей на цьому етапі набуває орієнтація на уявлювану реакцію публіки, слухачів (використання творчих завдань типу: “Заспівайте так, щоб сподобалось слухачам”, “За допомогою жестів відтворіть настрій музики” має сприяти як підготовці дітей до публічних виступів, так і активізації їх творчої енергії тощо).

Контрольні зрізи після кожного етапу проведення формувального експерименту дозволили виявити характер впливу розробленої організаційно-методичної системи на процес музичного навчання, зафіксувавши позитивні зрушення у музичній освіченості учнів. Так, порівняння результатів занять з молодшими школярами після проведення адаптаційно-ознайомлювального етапу в контрольних і експериментальних дозволило виявити в експериментальній групі значно більшу кількість школярів, рівень музичної освіченості яких можна було віднести до середнього (а саме, репродуктивного) і до високого (а саме, творчого). У результаті проведення цього етапу експерименту було зроблено висновок про особливе значення такої умови, як створення атмосфери психологічної розрядки на уроці, застосування методів і

прийомів розширення музично-слухового досвіду учнів, спонукання їх до емоційного переживання музичних образів на основі зіставлення із життєвими. Результати роботи на другому, усвідомлювально-оцінювальному етапі, також засвідчили суттєве зростання кількості учнів середнього і високого рівня порівняно із результатами констатувального експерименту, а також із результатами музичного навчання в контрольних класах, і дозволили переконатись у особливій ефективності такої умови, як спонукання учнів до усвідомлено-оцінного сприйняття музики, активізації здатності дітей до критичного освоєння музичної інформації.

Особливо результативними виявились методи залучення учнів до активного вибору найпривабливішого для них у музиці (виконавського репертуару і творів для слухання музики) і до словесної інтерпретації музичних образів. Найвищі показники було зафіксовано після впровадження третього, виконавсько-творчого, етапу роботи, а саме – різко підвищилась ступінь творчої активності дітей, свідомого ставлення до поглибленого відпрацювання деталей виконавського тлумачення музичних творів, інтенсивність інтересу до публічних виступів. Серед запропонованих педагогічних умов музичної освіти учнів на цьому етапі найбільший вплив справили такі, як забезпечення пріоритету практичних форм музичної діяльності та творче спрямування всіх різновидів музичної діяльності. Серед методів найвищої оцінки в журі дістали такі, як варіантне розв'язання навчально-творчих завдань, залучення дітей до імпровізації, до елементарної музичної творчості, а також творче відпрацювання виконавських дій (співацьке дихання, характер звукодобування, ансамблеве виконання).

Загалом результати дослідно-експериментальної роботи засвідчили значне підвищення у молодших школярів рівнів музичної освіченості. Було відзначено, що мотивація до музичної діяльності виступала як внутрішня рушійна сила розвитку музичної освіченості молодших школярів, прояв їх музичної обізнаності супроводжувався більш точними висловлюваннями щодо жанрово-стильових ознак творчості композиторів і минулого і сучасності; твори українського музичного мистецтва ввійшли до кола найяскравіших художніх інтересів дітей. Підвищилась інтенсивність емоційної реакції на музику, її виконання. Суттєво активізувався інтерес до виконання творчих завдань, як композиторського характеру, так і виконавського. У переважній кількості дітей експериментальних класів журі зафіксувало відчуття радості при вираженні себе у співі та грі на елементарних музичних інструментах. Було відмічено, що уважне ставлення до особистості кожного учня, визнання унікальності його внутрішнього світу, знаходження правильної “тональності” спілкування призводить до значного підвищення показників музичної освіченості молодших школярів незалежно від їх природних музичних здібностей.

Результати експерименту відображено у таблиці 1.

**Порівняльна динаміка змін
музичної освіченості молодших школярів
в контрольних та експериментальних групах**

Група	Критерії	Кінець експерименту																	
		Низький рівень (ситуативний)						Середній рівень (репродуктивний)						Високий рівень (творчий)					
		1 пок.		2 пок.		3 пок.		1 пок.		2 пок.		3 пок.		1 пок.		2 пок.		3 пок.	
а	%	а	%	а	%	а	%	а	%	а	%	а	%	а	%	а	%	а	%
Е	Мотиваційний	34	7	44	9	39	8	72	15	95	19,6	77	16	39	8	48	10	36	7,4
К		59	12	48	10	68	14	62	13	87	18	68	14	24	5	39	8	29	6
Е	Когнітивний	34	7	29	6	48	10	72	15	96	20	84	17	48	10	44	9	29	6
К		75	15,5	44	9	53	11	68	14	92	19	77	16	29	6	24	5	22	4,5
Е	Емоційно-оцінний	24	5	34	7	24	5	72	15	62	13	92	19	84	17	44	9	48	10
К		41	8,6	45	9,4	34	7	62	13	59	12	84	17	62	13	44	9	53	11
Е	Творчий	44	9	53	11	36	7,5	89	18,5	72	15	84	17	48	10	29	6	29	6
К		46	9,5	65	13,5	51	10,5	84	17	68	14	77	16	41	8,5	26	5,5	26	5,5

Отже, результати дослідно-експериментальної роботи засвідчили значне підвищення у молодших школярів рівнів музичної освіченості. Було встановлено, що мотивація до музичної діяльності виступала як внутрішня рушійна сила розвитку музичної освіченості молодших школярів, прояв їх музичної обізнаності супроводжувався більш точними висловлюваннями щодо жанрово-стильових ознак творчості композиторів і минулого і сучасності; твори українського музичного мистецтва ввійшли до кола найяскравіших художніх інтересів дітей. Підвищилась інтенсивність емоційної реакції на музику, її виконання. Суттєво активізувався інтерес до виконання творчих завдань, як композиторського характеру, так і виконавського. У переважній кількості дітей експериментальних класів журі зафіксувало відчуття радості при вираженні себе у співі та грі на елементарних музичних інструментах. Було відмічено, що уважне ставлення до особистості кожного учня, визнання унікальності його внутрішнього світу, знаходження правильної “тональності” спілкування призводить до значного підвищення показників музичної освіченості молодших школярів незалежно від їх природних музичних здібностей.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено розроблення, обґрунтування та експериментальну апробацію теоретико-методичних засад модернізації початкової музичної освіти в Україні. Проведене дослідження дозволило зробити такі висновки:

1. Аналіз історичних здобутків у галузі музичної освіти в Україні дає підстави стверджувати, що питанням музичної освіти, зокрема початкової її ланки, надавалось значення ще з часів Київської держави. Визнавалась необхідність взаємозв'язку між народною, духовною й світською культурами, надавалось значення викладанню нотної грамоти, співу з нот, дістала поширення багатоголосна хорова музика. Суттєвий вплив на становлення основ теорії і методики музичного навчання початківців справила музично-педагогічна спадщина українських композиторів (В. Верховинець, М. Леонтович, М. Лисенко, К. Стеценко та ін.).

Радянський період розвитку музичної освіти характеризується науковими надбаннями у вирішенні ключових проблем, таких як можливості виховного впливу музики на особистість (Б. Асаф'єв, В. Шацька та ін.), методичних знахідках у навчанні музики (О. Апраксіна, Н. Гродзенська, Д. Кабалевський та ін.). Науково-практичні здобутки минулих років заклали фундамент подальшого розвитку загальної музичної початкової освіти, зумовили віднайдення в галузі її модернізації.

2. Визначено функції початкової загальної музичної освіти в сучасних умовах розвитку суспільства, що спричиняють необхідність її модернізації. Виховна функція передбачає закладення підвалин формування духовності особистості, її національної самосвідомості, естетичної культури; пізнавальна – заохочення дітей до набуття музичних знань, активізації їх прагнення до пізнання світу і себе в ньому через призму музичних образів; розвивальна – підвищення уваги до розвитку музичних здібностей дітей, їх сенсорної сфери, схильності до творчого самовираження в мистецтві; гедоністична – спонукання дітей до отримання естетичної насолоди від музичних занять; комунікативна – формування у молодших школярів основ людської солідарності, толерантного ставлення до музичної культури різних народів.

3. Встановлено, що модернізація освіти – це процес і результат продукування, обґрунтування та впровадження прогресивних змін до неї, зумовлених вимогами сучасності. Модернізація початкової загальної музичної освіти передбачає переорієнтацію змісту музичної освіти; визначення актуальних, таких, які б враховували особливості сучасності, принципів і педагогічних умов музичного навчання молодших школярів; оновлення існуючих методів, прийомів, форм музичного розвитку учнів.

4. Пропонується визначати ефективність модернізаційних процесів у загальній початковій музичній освіті за ступенем розвитку музичної освіченості молодших школярів, критеріями і показниками якої є: *мотиваційний*, що свідчить про ступінь розвиненості у молодших школярів

інтересу до високого музичного мистецтва, до навчальної музичної діяльності; *когнітивний*, що виражає міру музичної обізнаності молодших школярів; *емоційно-оцінний*, що виражає міру здатності молодших школярів до емоційно-адекватного переживання та оцінювання музики; *творчий*, що визначає міру творчої активності молодших школярів у музичній діяльності.

Діагностування сформованості музичної освіченості молодших школярів здійснювалось за триступеневою системою кваліфікації її рівнів – високим, середнім, низьким.

5. Сучасний стан початкової загальної музичної освіти характеризується значними досягненнями в галузі визначення ролі музики в житті школярів; розроблення програмних вимог, що цілісно охоплюють систему початкового навчання музики; методики залучення дітей до хорового співу, слухання музики, вивчення музичної грамоти тощо. Водночас виявлено резерви суттєвого оновлення і удосконалення загальної музичної освіти молодших школярів відповідно до нинішніх умов розвитку суспільства, які стосуються потреб розширеного вивчення основ національної художньої культури, передбачають підсилення опори музичного навчання на національні та естетико-культурологічні чинники, актуалізацію гуманістичних, гедоністичних, комунікативних засад музичної освіти, застосування сучасних можливостей мистецької інформатизації, забезпечення пріоритету емоційно-естетичних та інтуїтивно-творчих засобів осягнення музичного мистецтва.

6. У дослідженні визначено провідний підхід до модернізації початкової загальної музичної освіти в Україні. В основу означеного підходу покладено ідею гуманно-естетичного розвитку особистості, що передбачає орієнтацію загальної музичної освіти у початковій школі на спонукання учнів до естетичного переживання гуманістичних цінностей мистецтва як засобу їх особистісного розвитку. Означений підхід має реалізуватись у системному поєднанні окремих концептів, що стосуються: втілення гуманістичної парадигми початкової музичної освіти; домінування національного мистецтва у змісті загальної музичної освіти молодших школярів; розроблення і застосування методів роботи, іманентних сутності мистецтва, надання переваги інтуїтивно-образним засобам осягнення музичного мистецтва молодшими школярами у навчальному процесі перед раціонально-логічними; підсилення ролі гедоністичного спрямування музичного навчання учнів початкової школи; використання сучасних можливостей мистецької інформатизації як додаткового засобу інтенсифікації музичного навчання, врахування дії культурологічних чинників прогресивного розвитку початкової загальної музичної освіти.

7. Запропоновано організаційно-методичну модель модернізації початкової загальної музичної освіти, що включає: з'ясування мети початкової загальної музичної освіти, визначення її оновленого змісту, принципів, педагогічних умов, методів, форм, оптимальної послідовності музичного

навчання учнів початкової школи, внесення інноваційних змін до оцінювання результатів музичного навчання учнів.

8. Зміст початкового загального музичного навчання передбачає якомога ширше відтворення української музичної культури, що має домінувати у навчальному репертуарі молодших школярів, визначаючи національні орієнтири їх музично-образного мислення, оцінювання і творення мистецтва. На відміну від випадкового включення до навчальних програм творів, різних за своєю художньою цінністю, при визначенні змісту загальної початкової музичної освіти, пропонуємо зосередити увагу виключно на визнаних шедеврах світової музичної культури. У музичній освіті молодших школярів має знайти відбиток мистецтво як минулих років, так і сучасності. Важливо забезпечити повноту і різноманіття жанрово-стильових характеристик навчального репертуару шляхом освоєння зі школярами академічної, народної, духовної музики, а також кращих зразків розважальної, популярної серед молоді музики.

9. Повнота системи принципів загальної музичної освіти в умовах сучасності може бути досягнута на основі додаткового введення до традиційної системи таких, як: принцип забезпечення *взаємодії духовного, загальнокультурного, музичного розвитку* учнів, що виражає необхідність спрямування музичної діяльності молодших школярів на збагачення їх внутрішнього світу, розширення уявлень щодо загальнолюдських, культурних, художніх цінностей, орієнтацію зусиль учнів на саморозвиток, духовно-культурне самовдосконалення засобами музичного мистецтва; принцип опори на *єдність усвідомлюваних та неусвідомлюваних чинників* музичної діяльності, що передбачає спонукання учнів до застосування не тільки раціонально-логічних, а й підсвідомих, інтуїтивних способів вирішення музично-творчих завдань; принцип врахування результатів *взаємодії керованого і спонтанного* музичного розвитку дітей, що ґрунтується на досягненні оптимального співвідношення між силою свободи і утиску, надання учням можливості вільного самовияву в мистецтві у єдності із педагогічно цілеспрямованим розвитком, орієнтує учителя на уважне ставлення до музичного досвіду дітей, набутого не тільки на музичних заняттях, а й поза межами навчального процесу.

10. Провідні педагогічні умови початкової загальної музичної освіти, що сприяють її оновленню, включають такі, як: виявлення, врахування і збереження індивідуальності учнів, що означає акцентування особистісного фактору в процесі музичного навчання, особливо стосовно розвитку індивідуальних музичних здібностей та своєрідності художніх уподобань кожної дитини; створення на уроці атмосфери психологічної розрядки, що сприяє уникненню зайвої напруги, втомлюваності дітей; забезпечення пріоритету практичних форм музичної діяльності, що спрямоване на досягнення мистецтва, насамперед у процесі музичної практики учнів, залучення їх до співу, музикування; творче спрямування всіх різновидів музичної діяльності

(слухання, виконання музики, елементи композиції); спонукання учнів до усвідомлено-оцінного сприйняття музики, яке спрямоване на формування у дітей здатності критично освоювати музичну інформацію на уроках і у повсякденні.

11. Оновлений спосіб систематизації і розроблення методів музичного навчання у початковій школі полягає у акцентуванні ролі творчого чинника, ступеню творчого самовиявлення школярів, що привело до визначення таких методичних блоків, як: інформаційно-пояснювальний, спрямований на формування основ мистецької ерудиції учнів (розширення музично-слухового досвіду, спонукання до емоційно-оцінювального переживання музичних образів, надання можливості учням порівняння і вибору найбільш привабливого в музиці, залучення дітей до ідентифікації музичних і власних життєвих вражень, а також спонукання учнів до різних видів словесної інтерпретації змісту музичних образів, елементарного аналітичного їх осмислення, проведення аналогій із різними видами мистецтва); наслідувально-репродуктивний, метою якого є відпрацювання музичних умінь і навичок дітей у процесі наслідування та неодноразового повторення виконавських дій (відтворення дій за зразком при формуванні умінь звукодобування, дихання, ансамблевого співу, виконання вправ щодо гри на елементарних дитячих інструментах тощо), пошуково-творчий, що орієнтує процес музичного навчання на максимальну активізацію творчих дій учнів та їх творчий самовияв (послідовне включення до навчального процесу методів варіантного розв'язання навчально-творчих завдань, залучення дітей до імпровізації, елементарної композиторської творчості).

Розроблена систематизація є цілісною, оскільки запропоновані методи фокусуються в одному напрямку – розвитку творчої активності учнів.

12. Завдання модернізації освіти уможливають урізноманітнення різновидів музичної діяльності учнів (на уроках і у позакласній роботі), які мають стосуватися пізнання-слухання музики; аналізу-оцінювання музики; виконання-творення музики учнями. Такий підхід дозволяє якнайповніше врахувати попередні здобутки музичної практики і відкриває шлях до систематизованого пошуку інновацій у цій галузі.

13. У дисертації представлено оновлені вимоги до оцінювання результатів музичного навчання учнів. Пропонується в основу забезпечення об'єктивного оцінювання навчальних успіхів учнів покласти визначення ступеню зацікавленості учнів музикою, ступінь творчої активності дітей у музичній діяльності. Оновлені засоби оцінювання на уроках музики загальноосвітньої школи у початкових класах мають ґрунтуватись на широкому застосуванні форм ігрової діяльності. Доведено, що механічне перенесення способів оцінювання з інших навчальних предметів в галузь мистецтва та недостатність уваги до відтворення специфіки навчання музичного мистецтва (роль емоційно-суб'єктивного фактору в сприйнятті, оцінюванні і творенні музики,

відсутність прямої залежності розвитку музичних здібностей дитини від її навчальних зусиль, психологічна готовність дітей молодшого шкільного віку до об'єктивної оцінки результатів власної музичної діяльності) неприпустимі.

14. Розроблені етапи музичного навчання учнів початкової школи (адаптивно-ознайомлювальний, усвідомлювально-оцінювальний та виконавсько-творчий) відтворюють динаміку зростання слухацького і виконавського досвіду дітей на основі підсилення їх здатності до емоційно-естетичного осягнення музики, удосконалення аналітично-оцінювальних та активізації творчих дій.

15. Експериментальна перевірка запропонованої організаційно-методичної моделі початкової загальної музичної освіти в Україні підтвердила її ефективність та доцільність застосування у загальноосвітніх школах. Зафіксовано суттєво вищий рівень освітніх досягнень учнів початкової школи у експериментальних групах порівняно з контрольними.

16. Проведене дослідження засвідчує необхідність подальшого розроблення проблеми модернізації загальної музичної освіти школярів основної школи, методики підготовки вчителів музичного мистецтва відповідно до оновлених підходів початкової загальної музичної освіти, визначення теоретичних засад реалізації впливу музичного мистецтва на становлення і розвиток особистості.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Турчин Т. М. Початкова музична освіта: проблеми модернізації: [Монографія] / Т. М. Турчин. – Чернігів : ПАТ “ПВК “Десна”, 2013. – 368 с.

Статті у фахових виданнях з педагогіки

2. Турчин Т. М. Естетичне виховання молодших школярів у позакласній роботі / Тамара Турчин // Початкова школа. – 2008. – № 5. – С. 16 – 17.

3. Турчин Т. М. Роль музичних товариств та організацій в Україні у другій половині ХІХ століття у розвитку музичної освіти / Тамара Турчин // Молодь і ринок. – 2009. – № 5 (52). – С. 24–28.

4. Турчин Т. М. Модернізація як напрям удосконалення початкової музичної освіти / Тамара Турчин // Молодь і ринок. – 2010. – № 4 (63). – С. 90–95.

5. Турчин Т. М. Пріоритетність інтуїтивно-образного осягнення музичного мистецтва молодшими школярами в навчальному процесі / Тамара Турчин // Рідна школа. – 2011. – № 6 (978). – С. 69–73.

6. Турчин Т. М. Витоки початкової музичної освіти / Тамара Турчин // Молодь і ринок. – 2011. – № 4 (75). – С. 71–75.

7. Турчин Т. М. Осучаснення форм музичного навчання молодших школярів / Тамара Турчин // Рідна школа. – 2011. – № 7. – С. 64–68.
8. Турчин Т. М. Комп'ютерні технології на уроках музики в початковій школі / Тамара Турчин // Рідна школа. – 2012. – № 1–2. – С. 39–44.
9. Турчин Т. М. Гуманно-естетичний підхід – головний напрям забезпечення прогресивного розвитку початкової музичної освіти / Тамара Турчин // Рідна школа. – 2012. – № 6. – С. 63–67.
10. Турчин Т. М. Забезпечення домінування національного мистецтва у змісті музичної освіти молодших школярів як шлях до її оновлення / Тамара Турчин // Рідна школа. – 2012. – № 8–9. – С. 56–60.
11. Турчин Т. М. Культурологічні чинники підсилення ефективності / Тамара Турчин // Молодь і ринок. – 2012. – № 5 (88). – С. 81–85.
12. Турчин Т. М. Роль інформаційно-пояснювального методу у підсиленні творчої складової початкової музичної освіти / Тамара Турчин // Молодь і ринок. – 2013. – № 6 (101). – С. 90–95.
13. Турчин Т. М. Особистісно-орієнтоване естетичне виховання молодших школярів у процесі виконавської діяльності / Тамара Турчин // “Наукові записки”. Серія: Психолого-педагогічні науки № 4. – Ніжин: Вид-во НДУ імені М. Гоголя, 2008. – С. 140–143.
14. Турчин Т. М. Національна основа музичної творчості в початковій освіті / Тамара Турчин // Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Випуск 68. Серія: психологічні науки. Збірник. – Чернігів: ЧДПУ, 2009. – № 68. – С. 132–137.
15. Турчин Т. М. Застосування нових концептуальних підходів щодо викладання музики в початковій школі, іманентних сутності мистецтва / Т. М. Турчин // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Випуск 76 / Чернігівський державний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка; гол. ред. Носко М. О. – Чернігів: ЧДПУ, 2010. – С. 359–364. (Серія: Педагогічні науки).
16. Турчин Т. М. Національний репертуар – основа музичного навчання / Т. М. Турчин // Науковий часопис імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: Збірник наукових праць. – Вип. 10 (15). – К.: НПУ, 2010. – С. 130–136.
17. Турчин Т. М. Гедоністичне забарвлення уроку музики, як необхідна умова модернізації початкової музичної освіти / Т. М. Турчин // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Вип. 79 / Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка; гол. ред. Носко М. О. – Чернігів: ЧДПУ, 2010. – С. 164–168.
18. Турчин Т. М. Зорієнтованість музичного навчання в початковій школі на еталонні зразки національного мистецтва / Т. М. Турчин // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. – Зб. статей: Вип. 32., Ч. 2. – Ялта: РВНЗ КГУ, 2011. – С. 161–169.

19. Турчин Т. М. Современные педагогические условия музыкального образования младших школьников в Украине / Тамара Турчин // Альманах современной науки и образования. Научно-теоретический и прикладной журнал широкого профиля. – Тамбов : Грамота, 2013. – № 3. – С. 192–195.

20. Турчин Т. М. Сущность методов обучения на уроках музыки в современной начальной школе в Украине / Тамара Турчин // Альманах современной науки и образования. Научно-теоретический и прикладной журнал широкого профиля. – Тамбов : Грамота, 2013. – № 4. – С. 191–195.

21. Турчин Т. М. Особенности модернизации начального музыкального образования в Украине / Тамара Турчин // Альманах современной науки и образования. Научно-теоретический и прикладной журнал широкого профиля. – Тамбов : Грамота, 2013. – № 5. – С. 171–174.

22. Турчин Т. М. Эффективная форма прогрессивного развития музыкального образования в начальной школе в Украине / Тамара Турчин // Альманах современной науки и образования. Научно-теоретический и прикладной журнал широкого профиля. – Тамбов : Грамота, 2013. – № 6. – С. 170–173.

23. Турчин Т. М. Обновленное содержание начального музыкального образования в Украине / Тамара Турчин // Альманах современной науки и образования. Научно-теоретический и прикладной журнал широкого профиля. – Тамбов : Грамота, 2013. – № 8. – С. 172 – 175.

Статті у збірниках матеріалів конференцій

24. Турчин Т. М. Генеза музичної освіти в Україні від часів Київської русі до початку XIX століття / Т. М. Турчин // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти : Збірник наукових праць / Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції “гуманістичні орієнтири мистецької освіти”, 22–24 квітня 2009 року до 175-річчя Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – Вип. 7 (12) – К. : Вид-во НПУ, 2009. – С. 216–221.

25. Турчин Т. М. Розвиток та становлення української музичної освіти в навчальних закладах різного типу у XIX столітті / Тамара Турчин // Збірник наукових праць “Педагогічна освіта: теорія і практика”. – Випуск 3. – Кам’янець-Подільський : ПП “Медобори – 2006”, 2009. – С. 61–66.

26. Турчин Т. М. Національна основа творчості українських композиторів XIX-XX століть / Т. М. Турчин // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: Збірник наукових праць : Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. У 2-х т. – Вип. 15. – Рівне : РДГУ, 2009. – Т. 2. – С. 15–20.

27. Турчин Т. М. Принцип модернізації змісту початкової музичної освіти / Т. М. Турчин // Психолого-педагогічні умови організації розвивального

середовища в закладах освіти. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 6–7 травня 2010 р. – Херсон, 2010. – С. 306–311.

28. Турчин Т. М. Виховний потенціал мистецтва / Т. М. Турчин / Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: Збірник наукових праць / Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції “Гуманістичні орієнтири мистецької освіти”, 27–29 квітня 2011 року. – Вип. 11 (16). – К. : Вид-во НПУ, 2011. – С. 53–57.

29. Турчин Т. М. Модернізація музичної освіти в початковій школі (концептуальні підходи) / Т. М. Турчин // Професіоналізм педагога в контексті європейського вибору України: якість освіти – основа конкурентоспроможності майбутнього фахівця: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Ялта (22–24 вересня 2011 року). – Ялта : РВНЗ КГУ, 2011. – Ч. I. – С. 232–235.

30. Турчин Т. М. Принципи оновлення музичної освіти в сучасній початковій школі / Т. М. Турчин // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. За матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції “Інноваційні процеси в освітньому просторі: доступність, ефективність, якість”, присвяченої 10-річчю Українського відділення МАНПО. – № 22 (257) листопада 2012 року. – Ч. IV. – С. 91–99.

31. Турчин Т. М. Послідовність і зміст музичного навчання молодших школярів / Т. М. Турчин / Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: Збірник наукових праць / Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції “Гуманістичні орієнтири мистецької освіти”, 27–29 квітня 2011 року. – Вип. 14 (19). – К. : Вид-во НПУ, 2013. – С. 174–176.

32. Турчин Т. М. Специфіка підготовки учителів музики до інноваційної педагогічної діяльності в початковій школі / Тамара Турчин // Проблеми підготовки сучасного вчителя : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол. : Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. – Випуск 7. – С. 131–137. За матеріалами IV наукової Інтернет-конференції “Актуальні проблеми підготовки майбутніх учителів” (24.05.2013 р.).

33. Турчин Т. М. Формування музичного навчання за різновидами музичної діяльності молодших школярів / Т. М. Турчин // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка [Текст]. Вип. 110 / Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка; гол. ред. Носко М. О. – Чернігів : ЧНПУ, 2013. – С. 157–160. (Серія : Педагогічні науки).

Статті в інших виданнях

34. Турчин Т. М. Впровадження організаційно-методичної моделі удосконалення музичної освіти молодших школярів / Т. М. Турчин // III міжнародна конференція “Творчість для народних інструментів композиторів України та

зарубіжжя” науково-практична конференція (ДДПУ ім. І. Франка, 9 – 10 травня 2013 р., м. Дрогобич): Збірник матеріалів та тез / Редактори-упорядники А. Душний, Б. Пиц. – Дрогобич : Посвіт, 2013. – С. 76–79.

35. Турчин Т. М. Естетичне виховання особистості засобами музики у вимірах особистісно-зорієнтованого виховання / Т. М. Турчин // Теоретико-методичні проблеми підготовки студентів до естетичного виховання учнів початкових класів – Чернігів : Чернігівський державний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2006. – Випуск перший. – С. 53–56.

36. Турчин Т. М. Синтетичні методи формування художнього смаку, аналітичного і загального музичного розвитку музиканта-початківця / Т. М. Турчин // Теоретико-методичні проблеми підготовки студентів до естетичного виховання учнів початкових класів – Чернігів : Чернігівський державний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2007. – Випуск третій. – С. 3–5.

37. Турчин Т. М. Робота над музичним твором і розвиток елементів художньої майстерності / Т. М. Турчин // Теоретико-методичні проблеми підготовки студентів до естетичного виховання учнів початкових класів – Чернігів : Чернігівський державний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2008. – Випуск четвертий. – С. 3–6.

38. Турчин Т. М. Робота над ансамблями як одна із форм розвитку інтересу у навчанні музики дітей зі середніми природними даними / Т. М. Турчин // Теоретико-методичні проблеми підготовки студентів до естетичного виховання учнів початкових класів – Чернігів: Чернігівський державний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2009. – Випуск п'ятий. – С. 7–9.

39. Турчин Т. М. Методична модель модернізації початкової музичної освіти в Україні / Т. М. Турчин // Особливості модернізації дошкільної та початкової освіти Чернігівщини. – Чернігів : Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського, 2013. – Ч. I. – С. 10–13.

Методичні посібники

40. Турчин Т. М. Організаційно-методична модель модернізації початкової музичної освіти / Т. М. Турчин / Навчально-методичний посібник. – Чернігів : Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського, 2013. – 112 с.

41. Турчин Т. М. Вивчення української музики в початковій школі / Т. М. Турчин // Методичні рекомендації. – Чернігів : Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського, 2012. – 32 с.

42. Турчин Т. М. Модернізація початкової музичної освіти в Україні / Т. М. Турчин // Програма спецкурсу. – Чернігів, 2013. – 40 с.

АНОТАЦІЯ

Турчин Т. М. Теоретико-методичні засади модернізації початкової музичної освіти в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика музичного навчання. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2014.

Дисертаційне дослідження присвячене актуальній проблемі осучаснення існуючої системи початкової загальної музичної освіти. В процесі дослідження встановлено, що модернізація освіти – це процес і результат продукування, обґрунтування та впровадження прогресивних змін до неї, зумовлених вимогами сучасності за ступенем музичної освіченості молодших школярів. З'ясовано сучасний стан початкової загальної музичної освіти, рівень музичної освіченості молодших школярів, визначено критерії їхньої музичної освіченості (мотиваційний, когнітивний, емоційно-оцінний, творчий), їх показники та рівні.

На основі аналізу наукової літератури, вивчення і узагальнення практичного досвіду виявлено резерви суттєвого оновлення і удосконалення музичної освіти молодших школярів відповідно до нинішніх умов розвитку суспільства. У дослідженні визначено провідний підхід до модернізації початкової загальної музичної освіти в Україні, в основу якого покладено ідею гуманно-естетичного розвитку особистості. Запропоновано організаційно-методична модель модернізації початкової загальної музичної освіти, що включає: з'ясування мети початкової загальної музичної освіти, визначення її оновленого змісту, принципів, педагогічних умов, методів, форм, оптимальної послідовності музичного навчання учнів початкової школи, внесення інноваційних змін до оцінювання результатів музичного навчання учнів. Запроваджено розробку оновлених вимог до оцінювання результатів музичного навчання учнів. Розроблено етапи музичного навчання молодших школярів, які відтворюють динаміку зростання слухацького і виконавського досвіду дітей на основі підсилення їх здатності до емоційно-естетичного осягнення музики, удосконалення аналітично-оцінювальних та активізації творчих дій. У межах вирішення ряду завдань досліджено ефективність впровадження організаційно-методичної моделі удосконалення початкової загальної музичної освіти. Результати експериментальної роботи підтвердили її ефективність та доцільність застосування у загальноосвітніх школах. Основні положення і рекомендації дослідження використані в навчально-виховному процесі учителями музики в початковій школі, науковцями, методистами для подальших досліджень в галузі методики музичного навчання і виховання.

Ключові слова: модернізація, початкова загальна музична освіта, національне виховання, гедонізм, гуманізація, творчість, емоції, інтуїція, комп'ютеризація, культурологія.

АННОТАЦИЯ

Турчин Т. Н. Теоретико-методические принципы модернизации начального музыкального образования в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика музыкального обучения. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2014.

В исследовании обоснована актуальность проблемы обновления существующей системы начального музыкального образования. Это связано с потребностью воспитания личности с высоким уровнем духовности, музыкальной образованности для понимания эстетической ценности музыкальных произведений и утверждения жизненной позиции. В процессе исследования установлено, что модернизация образования – это процесс и результат обоснования и внедрения прогрессивных изменений в нем, которые обусловлены требованиями современности к степени музыкальной образованности младших школьников. Модернизация предусматривает переориентацию содержания музыкального образования; определение актуальных, таких, которые бы учитывали особенности современности, принципов и педагогических условий музыкального образования младших школьников; обновление существующих методов и форм музыкального развития учеников. Выявлены: современное положение музыкального образования, уровень музыкальной образованности младших школьников; определены критерии их музыкальной образованности (мотивационный, свидетельствующий о степени развития у младших школьников интереса к высокому музыкальному искусству, к учебной деятельности; когнитивный, выражающий меру музыкальной осведомленности младших школьников; эмоционально-оценочный, выражающий меру способности младших школьников к эмоционально-адекватному переживанию и оценке музыки; творческий, определяющий меру творческой активности младших школьников в музыкальной деятельности), их показатели и уровни.

На основе анализа научной литературы, изучения и обобщения практического опыта выявлено резервы существенного обновления и усовершенствования музыкального образования младших школьников соразмерно с современными условиями развития общества. В исследовании определен ведущий подход к модернизации начального музыкального образования в Украине, в основу которого положена идея гуманно-эстетического развития личности. Определенный подход должен реализоваться в системном объединении отдельных концепций, касающихся: внедрения гуманистической парадигмы начального музыкального образования; доминирования национального искусства в содержании музыкального образования младших школьников; разработки и применения методов работы, раскрывающих суть искусства, предоставление преимущества интуитивно-образным способам постижения музыкального искусства младшими школьниками в учебном процессе перед рационально-логичными; усиление

роли гедонистического направления музыкального образования учеников начальной школы; использование возможностей художественной информатизации как дополнительного способа интенсификации музыкального образования, учет действий культурологических факторов прогрессивного развития начального музыкального образования.

Предложена организационно-методическая модель модернизации начального музыкального образования, которая включает: объяснение цели начального музыкального образования, определение его обновленного содержания, принципов, педагогических условий, методов, форм, оптимальной последовательности музыкального обучения учеников начальной школы, внесения инновационных изменений в оценивание результатов музыкального обучения учеников.

Введены обновленные требования к оцениванию результатов музыкального образования учеников. Разработаны этапы (адаптивно-ознакомительный, сознательно-оценочный, исполнительно-творческий) музыкального обучения младших школьников, которые отображают динамику роста опыта при слушании и исполнении детей на основе усиления их способности к эмоционально-эстетическому постижению музыки, усовершенствования аналитически-оценочных возможностей и активизации творческих действий. В процессе выполнения ряда заданий исследована эффективность внедрения организационно-методической модели усовершенствования начального музыкального образования. Результаты экспериментальной работы подтвердили ее эффективность и целесообразность использования в общеобразовательных школах. Основные положения и рекомендации исследования использованы в учебно-воспитательном процессе учителями музыки в начальной школе, научными работниками, методистами для дальнейших исследований в области методики музыкального образования и воспитания.

Ключевые слова: модернизация, начальное музыкальное образование, национальное воспитание, гедонизм, гуманизация, творчество, эмоции, интуиция, компьютеризация, культурология.

ANNOTATION

Turchin T. M. Theoretical and methodological framework for modernization of elementary music education in Ukraine. – Manuscript.

Dissertation for Doctor of Pedagogy, the specialty 13.00.02 “Theory and methods of musical education”. – National pedagogical university named after M. P. Dragomanov, Kiev, 2014.

Dissertation discusses the problem of modernization of the existing system of elementary music education. The research has established that modernization of education is the process and result of incorporation of progressive changes defined by the modern requirements for the young pupils' musical education level. The

modern status of elementary music education, the music education level of the young pupils has been clarified; the criteria of their music education level assessment have been established (motivation, cognition, emotional judgment, creativity) as well as their ratings.

Based on the analysis of the scientific literature and the lessons learned from the practical experience, substantial potential has been found for improvement and renewal of the young pupils' music education in accordance with the conditions of the modern society. The research had defined the main approach to modernization of the elementary music education in Ukraine, which is based on the idea of humanistic and aesthetic development of personality. A set of organizational and methodological approaches to the modernization of the elementary music education have been suggested. They include: clarification of the elementary music education objectives; definition of its renewed content, principles, pedagogical conditions, methods, forms, optimized sequence of teaching music to young pupils; changes to the estimation of the music learning results. Updated requirements for assessment of the students' music learning results have been introduced. The stages of young pupils' music learning have been defined; they reflect the experience that gets accumulated over listening to and performing music based on the enhanced ability for emotional and aesthetical comprehension of the music, improvement of analytical skills and creativity increase. In the course of solving a number of tasks the efficiency of the organizational and methodological approaches to improvement of the elementary music education has been researched. The results of the experimental work have validated their efficiency and desirability for the use in general education schools. The main approaches and recommendations of this research have been used by elementary school teachers, scientists, school methodology specialists for further research in the field of music education.

Key words: modernization, elementary music education, national upbringing, hedonism, humanization, creativity, emotion, intuition, computerization, culturology.

Підписано до друку 10.02.2014 р.
Формат 60x90/16. Друк офсетний. Гарнітура Times
Обл. вид. арк. 1,9
Зам. № 0023. Тираж 100 прим.

Віддруковано Лозовий В.М.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 3759 від 14 квітня 2010 року

14027 м. Чернігів, вул. Станіславського 40.
Тел. (0462)972-661
www.lozovoy-books.cn.ua

